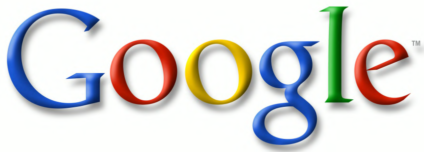
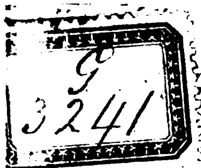

NOG-EENS: VRYE-ARBEID

IN

NEDERLANDSCH-INDIË,

DOOR

MULTATULI.

DELFT,
J. WALTMAN, JR.
1870.

NOG-EENS: VRYE-ARBEID

IN

NEDERLANDSCH-INDIË,

DOOR

MULTATULI.

DELFT,
J. WALTMAN, JR.

1870.

Voor eenige jaren schreef ik eene brochure over *Vryen-Arbeid*, die meer dan eenmaal herdrukt is, maar zelden wordt aangehaald. Ze schynt, als veel van wat ik schreef, gedoemd tot het ondergaan eener by-uitnemendheid Nederlandsche straf. Men zwygt haar dood, of nagenoeg.

Daar bedoeld stuk veel gelezen werd, en overal bekend is — dit blykt o. a. uit de daaraan ontleende tallooze citaten, zonder vermelding van bron altoos — heb ik 't regt, by het eindeloos geredekavel over indische zaken, dit vermyden van myn naam toeteschryven aan opzet.

Deze schroom om my te noemen is vereerend, al drage hy dan voor 't oogenblik voor my bittere vruchten. Myne uitsluiting van het terrein waarop ik, meer dan ieder ander, met eene door groote opoffering bewezene welmeenendheid arbeidde, berooft my wel-is-waar van alle uitzigt op erkenning van myn pogen, op dank, op herstel van myne

zoo wreed verbroken carrière... wel is dat valsch wegdringen van de bres die ik opende, en 't niet erkend gebruikmaken van de door my gegeven wenken zeer oneerlyk... dat alles komt wel vaak my en de mynen op honger en gebrek te staan, maar — nog eens — dat zwygen is vereerend.

Myne werken worden te veel verkocht en gelezen, dan dat de stilte waarmeê ze ontvangen worden, zou mogen worden toegeschreven aan *dédain*. Ik ben wat men in Holland noemt: een «mooie schryver».

Men heeft me daar en in 't buitenland vergeleken met een tal van beroemde personen. Met MIRABEAU, met DANIEL DE FOE, met JAN STEEN en CUYP, met THACKERAY, met den schryver der «brieven van JUNIUS» met STERNE «in his best moods» zegt de Westminster Review...

Welnu, ik stel dien lof op niet den minsten prys. Ik hoop steeds te gelyken op myzelf. Dit zegt meer, omdat het gelyken op anderen gewoonlyk de oorspronkelykheid benadeelt, die aan de onbeduidendste persoon hooger waarde geeft, dan ooit ontleend kan worden aan den uitstekendste.

Indien ik my dus hierop beroep, is het niet om my te verheffen. Het geschiedt alleen om aantetoonen dat het over my uitgesproken vonnis van «doodzwygen» niet op rekening myner onbeduidendheid mag gezet worden. Want die zwygers vinden 't zeer «mooi» op THACKERAY, CUYP en... de rest te gelyken.

Na den Havelaar, dien men — zeer ten onregte! — meende te kunnen gebruiken als partywapen, en dus hemelhoog verhief, hield men zich of men myne latere werken — uit een letterkundig oogpunt veel hooger staande — niet gelezen had.

Ik laat nu daar, of men die taktiek ontleende aan den

zeer voorzigtigen heer Mr. A. J. DUYMAER VAN TWIST, die in de Tweede Kamer over zyne aanklagt van wanbestuur en pligtverzuim geïnterpelleerd, getuigde: dat hy wel iets over my en myn werk «zou kunnen zeggen, maar liever zweeg, om den schyn van partydigheid te ontgaan.»

Nederland greep zulk een gemakkelyk middel om een aanval aftekeeren, met beide handen aan. Het Duymaersche zwygen werd leiddraad, leus, gewoonte, verdedigingsmethode, wachtwoord.

Ja, wachtwoord! De niet-ingewyden zondigden wel eens tegen de door VAN TWIST ingevoerde taktiek, doch gewoonlyk slechts eenmaal. 't Schynt dat zy terstond werden gewaarschuwd, en daarna zich regelden naar de aangenomen methode.

Aan wat anders moet ik het toeschryven dat de heeren SLOET, STIELTJES, GEVERS, ROORDA, na òf eens òf zeer enkele malen te hebben melding gemaakt van myne bemoeienis of geschriften, later nooit daarop zyn teruggekomen? Aan gelegenheid of aanleiding ontbrak het niet. De heer SLOET schreef uit Indië, dat ik over Vryen-Arbeid de waarheid had gezegd. De heer STIELTJES, in een zyner brochures over de spoorwegen, 't zelfde. De heer GEVERS, pas van Java teruggekeerd, verklaarde in de Kamer iets dergelyks, en wel in de eerste zitting die hy bywoonde, alzoo klaarblykelyk vóór men tyd had gevonden hem te waarschuwen. En ook de heer ROORDA gaf, voor of kort-na zyne aankomst in Europa, in zyne geschriften nu-en-dan blyken van sympathie, die almede slechts zeer kort schynt te hebben stand-gehouden tegen westersche invloeden.

Het zy verre van my, genoemde personen te verdenken van valsheid. Men neemt onwillekeurig de manieren aan van 't land waar men zich bevindt. Ik houd my verzekerd

dat minstens twee hunner, niet zouden hebben toegegeven in dat moorddadig zwygsysteem, indien zy daarvan de strekking hadden gekend. Ik wensch hun toe, die nooit by eigen ondervinding te leeren begrypen.

Doch — voor de derde maal — die strekking is vereerend. Na weinig jaren zal dat algemeene zwygen welsprekend zyn, en myne werken zullen gelezen worden, lang nadat men de namen der velen die ik vruchteloos tot spreken opriep, zou vergeten hebben indien ik ze niet nu-en-dan genoemd had.

Waarschynlyk zal ook weder het tegenwoordig geschrift met een gelyk zwygen worden vereerd.

In myn eerste stuk over Vryen-Arbeid betoogde ik hoofdzakelyk:

1o. Dat de kwestie daarover eigenlyk geene kwestie was, dewyl vrywilligheid niet kan gedecreteerd worden.

2o. Dat de vervanging van 't kultuur-stelsel door zoogenaamd-vryen arbeid, de thans door den Staat genoten voordeelen zou doen overgaan in handen van particulieren.

3o. Dat deze verandering eene vermeerdering van misbruiken zou ten gevolge hebben.

Boven alles echter was myn doel de aandacht te vestigen op het motto dier brochure; «BESTEEL DEN JAVAAN NIET, VERMOORD HEM NIET, DAN ZAL ER BLYKEN OF HY VRYWILLIG ARBEIDEN WIL.... dàt is de kwestie!»

Dit beweer ik nog. En ik meende de gegrondheid dier bewering te hebben aangetoond.

Maar hierin schyn ik my vergist te hebben.

De verhandelingen in onze Kamers, de hoofdartikelen onzer couranten, de speeches in Javaannutmaatschappyen, de soort van ministers vooral, waarmede ons Nederlandje by-voortduring zoo smakeloos zich optooit... alles toont aan dat ik my niet duidelyk heb uitgedrukt.

Dit is dan ook moeielyk, indien men by de gewone onbedrevenheid in lezen, die beschaafde volkeren kenmerkt, nog bovendien te stryden heeft met onwil.

Nog ééns wil ik trachten ook den alleronkundigste te hulp te komen. Indien de meerderheid tot het besef geraakt van den waren toestand, zullen de onwilligen wel moeten meêgaan. Ik voorzië den tyd dat zy munt slaan uit myne denkbeelden, en voorgeven: er altyd juist zóó over gedacht te hebben.

Het zy zoo. Indien er dan slechts naar die precies-altyd-gehad-hebbende-ideeën gehandeld wordt.

Dat ook dan alweder my zal worden onthouden wat me toekomt, schaadt my alleen, en doet dus minder ter-zake.

De bladen die gy ter-hand naamt, lezer, waren reeds voor een paar jaren gedeeltelyk afgewerkt, en toen bestemd den Koning te worden voorgelegd, om hem te overtuigen dat hy, in het belang van Indië en Nederland, zich geen minister van Koloniën mogt laten opdringen, die den vryen arbeid op Java zou willen invoeren.

Voor ik gereed was — ik arbeid zwervende, en in voortdurenden stryd met de pynlykste omstandigheden des levens — trad de minister die 't Kultuurstelsel wilde handhaven, af, en werd vervangen door iemand die meer genade vond in de oogen onzer Tweede Kamer, eene aanbeveling die sommigen verëerend moge voorkomen, maar soms niet in

overeenstemming te brengen is met de belangen van Moederland en Koloniën.

Wat er door den tegenwoordigen minister *) van tyd tot tyd over indische zaken werd medegedeeld, betoogd en voorgesteld, heb ik gewoonlyk niet begrepen. De oorzaak dezer stompheid zal wel hierin liggen, dat ik te-veel van de binnenlandsche huishouding op Java gezien heb, om toegankelyk te zyn voor begrippen die daarover op de Buitenzorgsche secretarie zyn opgezameld. Om wys te worden uit zekere redeneringen, zou men soms veel moeten afleeren. Dit zal dan ook wel de oorzaak zyn, dat de tegenwoordige minister door de meerderheid der volksvertegenwoordiging zoo byzonder goed begrepen wordt, eene bevattelykheid waarmede ik haar geen geluk wenschen mag, en ons Volk ook niet.

Men zou zich vergissen indien men myn laag neêrzien op Buitenzorgsche bureau-routine aannam als maatstaf van myn oordeel over bevoegdheid in het algemeen. Zelfs op Buitenzorg en Batavia zou men over indische zaken iets kunnen leeren, en dit is vooral niet minder het geval in Nederland zelf.

Wat ik over vryen-arbeid te zeggen heb, zal onder het bereik vallen van ieder gewoon ontwikkeld weldenkende.

Daartoe echter zal ik uitvoeriger moeten zyn, dan indien ik my de toestanden op Java als by den lezer bekend mogt voorstellen.

Eéne opmerking dient vooraf te gaan. Ik verzoek ernstig niet te worden verward met dezulken die, tot eene party behoorende, hunne stellingen als opgeroepen conscrits in 't gelid schuiven, om niet te worden beschuldigd van désertie. Het behoud kan my niet oproepen, wyl ik niet tot het behoud

---

*) De Waal. Ik verneem dat hy aftreedt. *Tant mieux!*

behoor. *De* Nederlandsche liberalen hebben geen regt op my, omdat ik... zeer liberaal ben.

Toen men — na den Havelaar zeer slordig te hebben gelezen — meende dat ik een bruikbaar krygsman zou kunnen zyn in den stryd tegen de conservatieven, en my hulp toezegde, mits ik 't Kultuurstelsel aanviel, heb ik bar geweigerd... niet om de behouders genoegen te doen, die my zooveel leeds berokkenden als in hun vermogen was, maar eenvoudig omdat ik den vryen-arbeid op Java — of liever: het invoeren daarvan als décrétable maatregel — bespottelyk vond.

Ik verzoek dus myn vertoog daartegen, te beoordeelen naar de zaak zelve, naar de meerdere of mindere juistheid myner redeneringen, en geenszins met het oog op de kinderachtige kibbelary tusschen de partyen, waarmeê ik niets te maken heb. Wie myne werken met aandacht leest, zal erkennen dat ik 't regt heb my daarboven stellen.

En nog iets. Als in myn eerste stuk over dit onderwerp plaats ik my byna doorgaande op een Nederlandsch standpunt. Slechts enkele malen, en vooral waar dit zamenvalt met het algemeen-menschelyke, zal ik doelen op beweeggronden die ook buiten de grenzen van ons landje geëerbiedigd worden.

Vryheid, vrywilligheid, zyn schoone woorden. Dwang is òf volstrekt af te keuren, òf slechts te dulden als onaangename noodzakelykheid. Wie het wel meent met maatschappy en mensheid, wenscht dat eenmaal de gouden eeuw van algemeene vrywilligheid moge aanbreken. Dit is zóó waar, dat ik niet inzie waarom de voorstanders van vryen-arbeid op

Java, hunne leer niet overal prediken? De tekst: VRYHEID is zoo ryk, zoo veelomvattend, zoo gemakkelyk overal van toepassing te verklaren... zoo *lieu commun* namelyk, dat hy, stipt genomen, nergens van toepassing is. Het woord: vryheid is een klank, niet meer dan een klank, waarachter ware of valsche geestdrift uitroepingsteekens zet, doch dien de denker amendeert met een omzigtig: behoudens.

— Vryheid... voorzeker! Behoudens...

Wie dit: *behoudens* juist invult, is de ware wysgeer en menschenvriend, niet hy die de onbesuisde exclamatie van een goedklinkend woord meent te kunnen geven als oplossing van een vraagstuk. Deze toch doet denken aan den leerling die, gevraagd naar de cirkelkwadratuur, zou antwoorden: cyfers!

De vraag is: welke cyfers, hoeveel, hoe groot, hoe gerangschikt?

Vryheid voor den Javaan? Goed! Welke vryheid, hoeveel, hoe begrensd, hoe beschermd?

Ik zal op die vragen terugkomen, doch eerst — in de hoop dat de gestelde praemissen wel door niemand zullen worden bestreden — wyzen op de byzondere soort van vryheid, die de party der liberalen voor den Javaan wenscht te verkrygen: *de vrijheid om te arbeiden voor particulieren.*

Aldus namelyk behoort de zoogenaamde vrye-arbeid te worden omschreven, en wel in tegenstelling met den gedwongen arbeid voor het Gouvernement.

Vrywilligheid — we zeiden dit reeds — kan nooit een onderwerp van wetgeving uitmaken. Niemand kan beweren dat er in den Haag tot Javaansche vrywilligheid kan worden besloten. Men zoude kunnen dwingen tot arbeid — niet eenmaal zelfs tot allen arbeid — tot niet-arbeiden... doch den *wil* tot werken of niets-doen kan geen wetgever opdringen.

Ik zoude my wel wachten aan deze zoo eenvoudige opmerking zoovele woorden te besteden, indien niet de stryd, juist door het misbruiken van woorden, door eene — soms voorbedachtelyke — slordigheid in het kiezen der termen, onnoodig ware verlengd geworden.

Met zulke wanbegrippen ten-gevolge van onduidelyke uitdrukking, deden de voorstanders van veranderingen in Indië meermalen hun voordeel. Vaak schenen zy er op te rekenen dat hunne aanhangers niet veel beter op de hoogte van de zaak waren dan zekere bezoekers der Mei-vergadering in 1848 te Batavia, die van drukpersvryheid hoorende gewagen, dit denkbeeld luide toejuichten, in de meening dat daarmede kosteloos adverteren in de dagbladen bedoeld werd.

Het woord *vrywilligheid*, als geen onderwerp van Wetgeving kunnende uitmaken, aldus geheel ter-zyde zettende, doet zich de vraag op, of — en zoo neen, waarom niet? — de *vryheid* der Javanen om voor particulieren te arbeiden, eene wenschelyke zaak is.

Het spreekt vanzelf dat hierby op den algemeenen toestand der Javaansche landbouwende bevolking gedoeld wordt, en wel voor zoo-verre die zamenhangt met het Staatkundig en Huishoudelyk beheer. Er kan hier geen spraak zyn van de uitzonderingen die ontstaan zyn door het particulier landbezit, en door de zeer exceptionele verhoudingen op de hoofdplaatsen, waar duizenden Javanen in dienst staan by particulieren. Ook van binnenlandsche koelies ten behoeve van byzondere personen, of wel ten particulieren behoeve van Gouvernements dienaren, is hier de rede niet.

By het bespreken eener bestuursrigting als de onderwerpelyke, worden *algemeene*, geene *byzondere* zaken behandeld. De Indische kwestie van den dag loopt over den *regel*, niet over de *uitzondering*.

En alweder behoort deze opmerking vooraf te gaan, om aan tegenstanders de mogelykheid aftesnyden van bedenkingen, welke uit afwyking van dien regel zouden geput zyn. *) Voorbeelden uit de Bataviasche huishouding, bewyzen uit de streken waar 't particulier landbezit de overhand heeft, argumenten uit de *maleische* — niet Javaansche — kustplaatsen, doen niet ter-zake.

Ik wil hiermede niet gezegd hebben dat ik het wederleggen van zulke argumenten moeielyk vinden zou. Geenszins. Ik laat voor 't oogenblik alleen daarom die uitzonderingen ter zyde, wyl het van belang is de aandacht stipt te bepalen by de hoofdzaak, d. i.: op het verband tusschen den arbeid van den Javaan en het Nederlandsch gezag.

Eens aannemende dat het Kultuurstelsel tot handhaving van dit gezag noodig is, gelyk ik my voorstel aantetoonen, zal 't wel van-zelf spreken dat de Bataviasche vrywillige arbeid, of de onbetwiste heerschappy van eenen grondbezitter, alleen *naast* en *door* dat algemeen gezag kan bestaan.

Het voorbyzien dezer waarheid gelykt op de dwaling van iemand die de policie en het regtswezen overbodig achten zou, omdat *hy* nooit werd aangerand. Deze fout is vry algemeen. Men geniet de voordeelen der maatschappelyke inrigting, zonder die op den waren prys te stellen, wyl men zich geen denkbeeld kan vormen van den toestand waarin men zonder haar zou gedompeld zyn.

Een landeigenaar in de Bataviasche ommelanden, de be-

---

*) De gewone taktiek van hen die ter-goeder-trouw den vryenarbeid voorstaan. Anderen liegen willens-en-wetens dwang tot vryheid om. Daarmede werd D. V. T. bedrogen. Zie 't slot der vorige brochure over V.-A.

woners van een der hoofdplaatsen, die van de staatkundige verhouding tegenover de Javanen gewoonlyk niet het minste begrip hebben, zouden al zeer spoedig welvaart en leven verliezen, wanneer zy niet, buiten hun weten, beschermd werden door de algemeene orde die een uitvloeisel is van het algemeen gezag. Men zoude het niet erkennen hiervan ondankbaar kunnen noemen, indien de zaak ware toe-te-schryven aan iets anders dan onwetendheid. 't Is daarby gewoonlyk als met het oude sprookje van den dwaas die meende de zon te kunnen missen, omdat men by-dag geen licht noodig had.

De vraag of men den Javaan vryheid behoort te geven om voor particulieren te arbeiden, zoude nog anders en juister kunnen worden geformuleerd door de woorden: moet men den particulier toestaan en in de gelegenheid stellen den Javaan tot zoodanigen arbeid over te halen?

Ieder weet — en dit zullen de vurigste voorstanders van vryen-arbeid toestemmen — dat in deze zaak de navraag het aanbod overtreft, of liever voorafgaat. Niet de Javaan is in beweging om Europesche meesters te zoeken, de Nederlandsche . . . industriëel — zoo lang mogelyk wil ik het deftigste woord gebruiken — zoekt Javaanschen arbeid. En met deze opmerking ga ik de onjuiste voorstelling te-gemoet, alsof er menschenliefde verscholen lag in de zucht « om dien armen Javanen werk te verschaffen. » Zóó menschlievend was Batavus Droogstoppel ook !

De begeerte om zich door den arbeid der inlanders fortuin te verschaffen, mag ik niet te streng veroordeelen, al stuit ze my tegen de borst. De wereld is nu eenmaal zoo.

Maar wel verzet ik my tegen het gehuicheld voorgeven dat Europesche fortuinzoekery het welzyn van dien Javaan beoogt. Men mag niet voorstellen als offer, wat louter winstbejag is, noch staat- èn zedekundige beteekenis willen verbinden aan een streven dat men met elken marskramer gemeen heeft. Dat zeer dikwyls een onder die omstandigheden gewonnen fortuin later een groot gewigt legt in de schaal der politieke overwegingen, dat er alzoo grooten invloed wordt uitgeoefend, juist door hen die zoo uitmuntten in de behartiging van *byzondere* belangen, en daardoor misschien zouden moeten worden gewraakt als beoordeelaars van *algemeen* belang . . . dit weet ik, dit bedroeft my, doch onnatuurlyk is het niet. Het bestryden echter van zulke invloeden is niet het doel van dit schryven. Ik zoude te-veel namen moeten noemen.

Om na te gaan in hoeverre het oorbaar zy aan particulieren het dingen naar Javanen-arbeid toetestaan, behooren wy een blik te werpen op de verhouding waarin ons Indië tegenover Nederland verkeert. Ook hier namelyk is de keus van juiste uitdrukkingen noodzakelyk.

Men spreekt van *Koloniën*. Reeds het gebruik van dit woord geeft aanleiding tot misverstand. Eene Kolonie is de *filiale* van den hoofdstaat. De *burgers* die haar stichtten, bevolkten, tot bloei bragten, nemen hunne burgerregten derwaarts mede.

Wy vinden dit begrip overal bevestigd in de geschiedenis, die daarin — gelijk overal trouwens — alweder de zeer gehoorzame dienares is van de natuur der zaak. De zoon die zyn eigen huishouding opzet, moge aan het Vaderhuis verbonden blyven door banden van liefde, dankbaarheid, *piëteit*, hy gaf geen enkel regt op. Integendeel, van lid

eener groote huishouding wist hy zich tot heer eener kleine te verheffen, en is in rang gestegen. Er kan dus geen spraak zijn van minderheid tegenover de tehuis geblevene, misschien onmondige, welligt ook minder ondernemende broeders.

Dit is immer aldus begrepen door de zeer practische oudheid. De Grieksche volkplantingen in Klein-Azië stonden niet *onder*, maar *naast* de metropolen. Zy dulden niet alleen geen overwigt, doch maakten zelfs, zoodra een begin van bloei daartoe opwekte, of dit scheen te wettigen, aanspraak op zekere superioriteit, die — by staten en individuen — kenmerk en belooning is van ondervinding en betoonde geestkracht.

Wie dus Indië eene *kolonie* noemt, en aan dit woord de juiste beteekenis verbindt, zou minstens eene algeheele gelykstelling met het Moederland moeten vorderen, en voor dezulken is de kwestie van den dag ten voordeele der Vryarbeiders uitgewezen. De Nederlandsche Kolonist hebbe zich slechts te voorzien van een Nederlandsch Wetboek, en hy kan zich vermeien in 't heuchelyk vooruitzigt weldra zyne burgerlyke verhoudingen met glans te releveren, door byv. in eenen civielen regtsstryd voor den Kantonregter te Soerakarta, zyn naam te hooren afroepen als party *versus* Z. H. den Keizer van Solo . . .

Hetgeen ongerymd is.

Ik laat in het midden wat er zoude geschied zyn, indien onze voorouders ernstig getracht hadden hunne bezittingen in Indië tot eene kolonie te maken. Ik weet dat daartoe nu-en-dan pogingen zyn aangewend, meer als proef echter,

dan met het oog op verandering van stelsel, die nooit in de bedoeling der «Heeren van de Eedele Compagnie» liggen kon. Hunne magt immers was regtstreeks en uitsluitend op ***monopolie*** gegrond, en dus zoude het inroepen of toelaten van vreemde, niet onder den specialen Compagnie's eed staande, en zich op algemeen burgerregt beroepende elementen, met zelfmoord hebben gelyk gestaan. Van de bedoelde partiële pogingen vindt men sporen in de Molukken, en geen bevoegde zal beweren dat het daar bestaand, gedeeltelyk inlandsch gedeeltelyk basterd-europeesch burgerschap tot herhaling uitlokt. *) De Compagnie schynt eenige malen getracht te hebben in Indië een arbeidende klasse van Europeanen in het leven te roepen — byv. door zekere geheel mislukte Kolonisatie op het eiland Onrust — waarin zy niet geslaagd is, en niet slagen kan. Zyzelve immers was aan zelfbehoud verpligt, de door haar overgebragte plant te beletten zich buiten zeer nauwe grenzen te ontwikkelen. Voor elk gewas is de mogelykheid van groei eene onmisbare voorwaarde om in leven te blyven. Wat niet toeneemt wordt ontbonden.

De vragen of de Compagnie beter zou geslaagd zyn, indien hare belangen zich tegen deze voorwaarde niet hadden aangekant, en tevens of zy gedwaald hebbe in de keuze der middelen, kunnen hier worden voorbygegaan. Het zy genoeg, hier te constateren dat Nederlandsch-Indie nooit eene kolonie geworden is in den waren zin des woords.

Wat zyn de etablissementen in den Indischen Archipel dan? Ik heb het woord reeds genoemd: etablissementen, ***settlements***, vestigingen, factoryen, en wel: niet van het

---

*) Dit zy geenzins ten nadeele gezegd van den Ambonschen «burger». Deze heeft als individu zeer vele goede hoedanigheden.

Nederlandsche volk regtstreeks, maar van dat volk, vertegenwoordigd door den Staat. De Staat namelijk is, regtens en indedaad, in de plaats getreden van de oude Compagniën, welke in West-Indië en aan de Kaap de Goede Hoop, *volkplantingen* — koloniën — in Oost-Indië echter hare «kantoren» op de Regering overdroegen.

Het is geenszins mijne bedoeling deze stelling gezag te geven als *regtsgrond*. Inden de voormalige Compagnie, en de later in hare plaats tredende Regering, hare roeping omtrent Indië verkeerd hadden begrepen, zoude het thans levend Nederlandsche volk zich daaraan niet behoeven te storen, en het regt hebben zyne Regering tot beter inzigt te nopen. Noch de meening der Heeren Zeventienen, noch die hunner opvolgers, is voor ons verbindend. Het is alzoo niet op oude *begrippen* dat ik my beroep, doch slechts op de *feiten* waardoor deze begrippen werden veroorzaakt en gevestigd.

De hoofdaanleiding waarom onze voorouders hun Guyana en den Afrikaansche Zuidhoek wèl, en — op zeer weinige uitzonderingen na — den O. I. Archipel niet geschikt achtten tot kolonisatie, bestaat nog altyd. Wat men elders niet vond, werd op Java in ruime maat aangetroffen: bevolking. Zoowel aan de Kaap, als in Z. Amerika was immigratie eene levensvraag, die zoover ging dat men zelfs tot slavenhandel zyn toevlugt nemen moest. In Oost-Indië echter kwam men in aanraking met natiën die in getalsterkte, welvaart — en ook in zekere soort van beschaving — onze voorouders te-boven gingen. In-allen-gevalle men vond daar arbeidskracht.

By het aanlanden in vreemde gewesten waar de ondernemingszucht zich wenschte te vestigen, deed zich — na het waarnemen der hulpbronnen van den bodem — natuur-

lykerwyze de vraag op: hoe men te handelen had, om aan deze bronnen eene bepaalde rigting te geven, d. i.: om die naar zich toe te doen vloeien.

Op deze vraag kan ten-allen-tyde slechts één antwoord mogelyk geweest zyn: door arbeid. Door arbeid, verdeeld in de intellectuële werkzaamheid van bestuur, en de handen-arbeid van den eigenlyk gezegden werkman.

Zeer natuurlyk alweder beyverde men zich, in de streken waar geene of geen genoegzame bevolking zich bevond, dat gebrek aantevullen.

Waar echter — gelyk in Oost-Indië in 't algemeen, en op Java in het byzonder — wèl voldoende bevolking werd aangetroffen, behoefde men niet alleen geene middelen te beramen om werklieden aantevoeren van elders, maar zoude zelfs — indien dit overbodig denkbeeld in de hoofden van Europesche ontdekkers of eerste exploiteurs hadde kunnen opkomen — zoodanige immigratie lastig en schadelyk gevonden hebben.

Om dit duidelyk te maken, behoort men terug te gaan tot een zeer primitief standpunt. Een ondernemend zeevaarder vindt eene onbekende kust. Hy bemerkt dat het land vruchtbaar schynt en bewoond is. Zyn doel is zich daar te vestigen — een *établissement* opterigten — en van de gedane ontdekking zooveel mogelyk voordeel te trekken. Hoe is nu de natuurlyke loop zyner handelingen?

Vooreerst moet hy *landen*. Zekerlyk, doch hoe vergezeld? Hy moet gewapende manschappen medenemen, niet om aantevallen — zyn belang brengt mede dat hy in een vriendschappelyke verhouding gerake — neen, om afteschrikken van aanval, en alleen ter, zeer onverhoopt noodige, bescherming. Hy zoekt voordeel, geen stryd. Hy wil wèl-zyn met de vreemdelingen, in wier land hy hoopt fortuin te

maken. Hy voorziet dat een onvoorzigtig woord, eene ruwe handelwyze, een uittartend gedrag, zyne plannen zoude verydelen niet alleen, maar zelfs hem en de zynen — daar hy, in weerwil zyner bedekking altyd de zwakste blyft — in levensgevaar brengen zoude.

Zeer ernstig vermaant hy dus zyne ondergeschikten, waaronder hy de gehoorzaamsten, de getrouwsten zorgvuldig uitkoos, zich stipt te onthouden van alles wat aanstoot of ergernis geven zou. Hy gevoelt dat van de te voeren onderhandelingen het slagen zyner onderneming afhangt, en prent dus deze overtuiging in de gemoederen zyner onderhoorigen *).

Meent men nu dat zulk een gezagvoerder — gesteld dat zich op zyn schip eenige honderden passagiers bevonden — dien passagiers vergunnen zou, hem op zynen gevaarlyken togt naar den wal te vergezellen? Immers neen. In de gestelde omstandigheden is behoefte aan de meest stipte tucht, stipter altoos dan verwacht kan worden van personen die niet gezind of ongewoon zyn te gehoorzamen. De poging tot kennismaking met de daar aan 't strand byeenscholende menigte, kan alleen gelukken door algemeene zamenwerking, door het onbepaald opgaan van aller wil in den wil des enkelen, en deze mag den uitslag zijner pogingen niet afhankelyk maken van den luim of de onbedachtzaamheid — welligt van nog berispelyker eigenschappen — derzulken die, noch verantwoordelijk voor den uitslag, noch gedreven door de zucht naar een groot doel, al zeer

*) Nog heden ten dage vloeien de instructiën der met binnenlandsch bestuur belaste ambtenaren van dergelyke voorschriften over. Het moet wel.

ligt de pogingen van den bevelhebber zouden verydelen.

Mag men het hem kwalyk duiden, wanneer hy in zulke omstandigheden, zyn gezag ten strengste doet gelden ter uitsluiting van ieder die hem in zyn streven zou kunnen belemmeren? Zoude niet het inroepen van burger- of menschenregt in zulke omstandigheden bespottelyk klinken?

De oorzaken die eene zoo volstrekte uitsluiting van niet onder discipline staande elementen, by eene veronderstelde eerste landing wettigden, mogen later eenigzins gewyzigd zyn, doch vervallen nooit geheel. Zy blyven invloed uitoefenen zoolang de onevenredigheid voortduurt tusschen de krachten des «settler»s en die van de bevolking. Er staan hem slechts twee wegen open. Hy moet door invoer van zyne rasgenooten, door goedgeslaagde *kolonisatie*, die bevolking terugdryven — gelyk in Noord-Amerika geschied is — of zich staande-houden door eene wel overlegde politiek. Met andere woorden, hy heeft de keus tusschen geweld — het wapen van den sterke — en kunstmiddelen, waaruit de met bekwaamheid toegeruste zwakke zyne kracht put.

Nederland is in vergelyking met de landen waar zyne «settlement»s gelegen zyn, zeer zwak. De geheele bevolking van dit Ryk in Europa, bedraagt minder dan een vierde van die op Java. Java op zyne beurt, hoezeer digter bevolkt dan Sumatra, moet in zielental hoogstwaarschynlyk voor dit vier-en-een-half maal zoo groot eiland onderdoen. Het getal der onderdanen van den Koning der Nederlanden op deze beide eilanden alleen, kan men veilig op dertig millioen zielen stellen. En dan het onmetelyke Borneo! En

de Molukken! En Celebes! En Timor! En de *duizenden* andere eilanden die in den Archipel verspreid liggen!

Dat velen daarvan slecht bevolkt zyn, is waar. Doch juist hieruit vloeit eene mogelykheid van verdediging voort, welker kracht in omgekeerde verhouding staat tot het getal der bewoners, die hunne ontoegankelyke bergen en ondoordringbare wouden tot bondgenooten in den stryd weten te maken. Eene dun gezaaide bevolking valt aan, vlugt, verspreidt zich, kiest een nieuw punt van verzameling en aanval, en schept zich alzoo — gebruik makende van de ruimte waar geen Europesche krygsmagt haar kan volgen — kracht uit schynbare zwakte.

Hoe dit zy, de gezamenlyke bevolking van den Indischen Archipel, die het Nederlandsche gezag eerbiedigt, gaat het aantal bewoners van Nederland vele malen — ik beweer: tien of twaalf keeren — te boven.

Doch dit is nog geenszins de hoofdoorzaak der betrekkelyke zwakte onzer natie, tegenover die bevolking. Nog in veel hoogere mate dan het numeriek verschil, werkt de *afstand* nadeelig. Elk uit Europa naar Indië overgebragt militair kost den Staat eene aanmerkelyke som, terwyl ginds ieder inboorling, zonder juist krygsman van beroep te zyn, in geval van opstand als krygsman handelt, en op zyn terrein al zeer spoedig den Europeschen soldaat meester is. De mindere krygskunde, of liever het totaal gemis dier — vry problematieke! — wetenschap, wordt in den guerillaoorlog ruimschoots opgewogen door betere bekendheid met de gelegenheid en de hulpbronnen des lands, door gehardheid tegen klimaat en ontbering, en eindelyk door de by opstanden nooit ontbrekende godsdienstige dweepery.

Toch regeert het zwakke Nederland die uitgestrekte be-

zittingen! Toch is daar den naam van onzen Koning een symbool van onbeperkte magt! Toch wordt daar het Nederlandsch uitvoerend gezag geëerbiedigd, verreweg meer dan in Nederland zelf!

Van-waar dit wonder, dat elken vreemdeling doet verbaasd staan, en den Nederlander zelven slechts daarom niet verbaast, wyl hy gewoonte verwart met begrip, en 't raadsel meent optelossen door de herinnering dat dit alles reeds lang zoo geweest is.

Van-waar deze in de Wereldgeschiedenis éénige omstandigheid, dat een kleine Staat groote, ver gelegene landstreken beheerscht, en dienstbaar maakt aan zyne belangen?

Het antwoord op deze vraag zal de verdediging van het Kultuurstelsel, en de veroordeeling van den Vryen-Arbeid wezen.

By betoogen als het onderwerpelyke, is het gewoonlyk noodig uittegaan van eene zeer eenvoudige stelling, die juist door hare eenvoudigheid aan de algemeene aandacht ontsnapte, of te onbeduidend scheen om 't punt van uitgang te worden eener belangryke waarheid. Zulk eene stelling is in dit geval de reeds aangetoonde onëvenredigheid tusschen Nederlandsche *kracht* en Nederlandsch *gezag.* Wanneer men in het dagelijksch leven iemand groote dingen zag verrigten met geringe middelen, zoude ieder zich genoopt voelen tot de vraag: *hoe doet hy dat?*

Ware het niet van de Nederlandsche Natie te vorderen geweest, dat zy zich eene dergelyke vraag voorlegde by 't genieten der vruchten van het Indisch kunststuk?

Het antwoord op deze vraag zoude met belangstelling moeten worden te-gemoet gezien door ieder die de schoone godsdienst van het *rerum cognoscere causas* aanhangt. Men kan zich voorstellen hoe de geschiedvorscher, de denker, de wysgeer, na vele eeuwen nog, zich verdiept in 't nasporen van de oorzaken die eene schynbaar zoo vreemde zaak hebben mogelyk gemaakt.

Doch ook zonder zoo hoog te grypen, hadden niet zy die zich bewegen op het meer gewone terrein van het terstond praktisch-nuttige, zich moeten onthouden van ruw ingrypen in een organismus welks zamenstelling hun onbekend, doch waarvan de nuttige strekking sedert vele jaren gebleken was?

Had niet onkunde zich eenigermate moeten verbergen achter bescheidenheid?

De landman die geen zonnewyzer kan construeren, weet echter dat hy, om by voortduring te kunnen gebruik maken van dat instrument, het niet moet buigen, breken of verplaatsen.

De grondeigenaar die een schoone echo ontdekt op zyn landgoed, bevroedt daarom wel niet de akustische oorzaken, maar geeft voorzigtig last, niets te veranderen in de nabyheid der plaats waar het verschynsel zich openbaart. Daar mag geen muur worden opgetrokken of geslecht, geen boom gekapt, geen struik gesnoeid, geen steen verplaatst . . .

Het mogt eens veranderen!

Zoo kan ook de onwetende iets als eerbied toonen voor het schoone, door onthouding.

By-gebrek aan *bevoegde* inmenging in Indische zaken, had men dan toch van de zich-noemende-liberalen zoodanige onthouding kunnen vorderen. Men genoot de voordeelen van Indië, achtte het beneden zich de wyze na te sporen waarop die werden verkregen, en toonde zyne dankbaarheid door

het schudden aan de pylers van 't gebouw dat sedert jaren eene zoo welkome schuilplaats aanbood.

De ware naam voor die handelwyze is baldadigheid.

Hoe hebben de voorgangers dier party aan een gedeelte van het Volk — sommigen hunner ook zichzelven — weten diets te maken dat het Kultuurstelsel eene verderfelyke zaak was?

Door misbruik van woorden, Door het speculeren op klanken als *vryheid* en *dwang*. Door het schermen met: particuliere industrie, eene uitdrukking die elken particulier doet watertanden naar snel fortuin. Door de gebreken in dat stelsel, en de afwykingen daarvan voortestellen als het stelsel zelf. Door het misleiden der menigte die, alöm en voortdurend hoorende gewagen van veel verkeerds — VAN HOëVELL's *Slaven en Vryen* en de *Havelaar* waren de brandpunten waarin tallooze vorige klagten schenen zaem-te-vallen — in elke verandering meende eene verbetering te zien.

Schenen zaem-te-vallen. Wat den Havelaar betreft, dat boek is verkeerd gelezen.

De stryd voor Vryen-Arbeid bestond sedert den val der Compagnie. Raffles oordeelde daarover — men vergunne my eene vulgaire uitdrukking die vry juist uitdrukt wat ik bedoel — Raffles oordeelde daarover als een zetschipper, die slechts de voordeelen van het oogenblik in 't oog houdt.

Die onkunde of onverschilligheid der Engelschen is onwedersprekelyk gebleken uit de gemakkelykheid waarmede zy in 1816 van Java afstand deden. Zy meenden dat de Kaap, Essequebo, Demerara, de kust van Malakka, Colombo, enz. méér beduidden!

Java was in hun oog op den duur een lastpost. Dat kan in zekeren zin waar geweest zyn *). Dat Java echter een lastpost blyven moest, was niet waar. Dit bleek twintig jaren na Raffles, toen het Kultuurstelsel werd . . . gereglementeerd. Van eigenlyk gezegd *invoeren* kon geen spraak zyn, wyl het uit den aard der zaak bestond, gelyk ik hoop aan-te-toonen.

Nadat Nederland sedert byna twintig jaren de voordeelen der regeling van VAN DEN BOSCH genoten had, wekten eenige verkeerdheden daarin — waaronder ik nu alleen het zonderling transport-monopolie der Handelmaatschappy noemen wil — gecompliceerd met andere oorzaken van *malaise*, ontevredenheid op.

De toestand van geheel Europa in 1848 werkte aanstekend. Ook te Batavia achtten eenige onkundigen zich geroepen tot het spelen eener politieke rol. De toenmalige Gouverneur-

---

*) *In zekeren zin.* Dat het imperium der Compagnie bankeroet was, belette niet dat de beambten die — zeer schraal — betaald werden om háár te dienen, groote schatten vergaderden, waaruit de déconfiture der hoofdzaak dan ook wel eenigzins kan verklaard worden. Ik zou familiën kunnen noemen die millionair zyn, en welker stamvader den grond legde tot hare fortuinen, toen hy slechts vijftig ryksdaalders 's maands «trok.» Dit was de term in die dagen.

Anderhalve eeuw vroeger waren te Amsterdam de buurten langs Heeren- en Keizersgrachten aangelegd met geld dat op gelyke wyze verkregen was. Men noemde zulke inkomsten: «winst aan den binnenkant» eene uitdrukking die te Nangasaki nog gebruikt wordt.

De Compagnie betaalde slecht, maar werd vreesselyk bestolen.

Java was dus niet *voor ieder* een lastpost. De Natie genoot er echter weinig van, daar Nederlandsche ryken de kunst van behoorlyk verteren niet verstaan. De ten-onzent aangebragte of verzamelde schatten wachten altyd op een verkwister, dien 't derde of vierde geslacht dan ook gewoonlyk vry stipt levert.

Generaal handhaafde — naar myn inzien met gematigdheid en gepaste kracht — het hem toevertrouwd gezag. Hy deed wat hem by Instructie door de Natie was opgedragen.

Onder de hoofdleiders der beweging was een man van groot talent. Van een talent zóó uitstekend, dat hy den misgreep dien zyne onkunde in de Indische verhoudingen hem begaan deed, wist te bedekken door 't onmiddelyk aangrypen van middelen tot herstel zyner eenigzins gecompromitteerde positie. Als een veldheer die, na 't verlies van een onbesuisd gevoerden veldslag, in onverwachte rigting dwars-uit vlugtend, den vyand een stad ontneemt, zagen wy hem op eenmaal in het bezit eener nieuwe positie die hem in-staat stelde den geleden nederlaag te wreken.

« Geen drukpersvryheid alzoo voor den Europeër? Welnu, dan eischen wy vryheid voor den armen Javaan.

« Ge wilt niet dat wy hier meetings houden? Dan vorderen wy vryheid voor de particuliere industrie.

« Ge ontzegt my het langer verblyf in Indië? Ik roep u op, my te antwoorden in den Haag.

« Gy hebt de magt . . . ik zal een *leus* scheppen. Een leus die goed klinkt. Een leus die stof geeft tot debat, polemiek, controverse, kamerstryd . . .

En de VRYE-ARBEID was tot den brandfakkel gemaakt die alles in gloed zette.

De verjaagde meetinghouder van Batavia had zich eene *contenance* veroverd.

« Die arme Javanen! » riep ieder.

Doch men bedenke wel dat er op de Bataviasche meeting weinig of geen spraak van die « arme Javanen » geweest was. Dáár had men hoofdzakelyk de regten en eischen van de in Indië gevestigde Europeërs behandeld *à l'instar de Paris*.

De meeste hoofdpersonen by die gelegenheid waren nooit, dan misschien by uitzondering als *tourist*, met die Javanen in aanraking geweest.

Ik ben overtuigd dat geen hunner my over de beschuldiging van *onkunde* in binnenlandsche verhoudingen ter verantwoording roepen zal, wyl zy aan die zotte escapade van 1848 liefst niet worden herinnerd. Hoe de heer MYER, thans Gouverneur-Generaal, het aanlegt om de zoo gewenschte vergetelheid ook uittestrekken tot het geheugen zyner omgeving te Batavia, kan ik niet verklaren. Die zaak moet hem een lastige cauchemar zyn.

Gedurende de roering die het roepen om vryen-arbeid te-weeg bragt, verscheen de Havelaar.

De menigte is onlogisch. Het *post* en *propter* wordt gemeenlyk, met *simul* er by, jammerlyk dooreen gehaspeld. Het trof daarby allerongelukkigst dat de toenmalige Minister dezelfde persoon was, die vroeger als G. G. de fameuse meeting had gesmoord, en dat hy te-gelyker-tyd — want dit had aanvankelyk met die meeting niets te maken — den Vryen-Arbeid tegenwerkte. Omdat hy *het kultuurstelsel* behouden wilde, werd hy — een der liberaalste menschen die men zich kan voorstellen — gebrandmerkt als «behouder» *).

---

*) Een der allereerste werkzaamheden van den heer ROCHUSSEN, na 't aanvaarden van het bestuur over Indië, was het bezoeken van 't Kettingkwartier (*bagne*) te Batavia. Ontwarende dat de gecondemneerden werden te-werk gesteld aan den in zee uittebouwen *môle*, een arbeid waartoe men, om 't ongezonde, geen vrywillige werklieden tegen gewone betaling verkrygen kon, gelastte hij terstond, vrye werklieden te zoeken tegen verhoogd loon. «De misdadigers, zeide hy, waren tot *arbeid* veroordeeld, niet tot *ongezonden* arbeid.»

Dit was een der eerste handelingen van den man die kort daarna

En ieder die elken fortuinzoeker in de gelegenheid wilde stellen den Javaan te berooven, zou voortaan « vryzinnig » heeten.

Uit eenige byzaken in den Havelaar meende men te mogen opmaken dat ik de natuurlyke vyand wezen zou van zulk een minister, de bondgenoot der party die zich « liberaal » noemt.

Welnu, ik ben zeer, zéér liberaal. Myn liberaal gemoed kantte er zich tegen aan, gebruikt te worden in een stryd die de myne niet was.

De Havelaar had geene *staatkundige* strekking. Myne klagten waren van *zedelyken* en *administratieven* aard. Ik streed tegen misbruik, tegen pligtverzaking, lauwheid, traagheid, égoïsme.

Na de ruwe wyze waarop ik de aanbiedingen der « liberalen » om 't Kultuurstelsel aantetasten, afwees, *) en na de brochure waarop het tegenwoordig opstel een vervolg is, had ik het regt tot de hoop dat men den Havelaar zoude

---

door een valsch liberalisme als gearriëreerde behouder werd gebrandmerkt.

En — als scherpe tegenstelling — de zeer liberale voorstander van Vryen-arbeid DUYMAER VAN TWIST voerde de afgeschafte wyze van werving voor het leger weder in. Onderofficieren werden van geld voorzien, om in de dorpen den onnozelen inlander tot spelen te verleiden. Zoodra deze meer verloor dan hy betalen kon, werd hem geld geleend om dóór-te-spelen, en het geleende *als handgeld* beschouwd. Men knipte zyne haren af, en hy was soldaat. Voor den 100n keer noodig ik den heer V. T. uit my tegentespreken.

Het is mogelijk dat hy, lastgevende de oude wyze van werving weder oogluikend toetelaten — *ik* weigerde die vuiligheid in myne Afdeeling toetelaten — niet wist hoe de zaak zich toedroeg. Maar zijne raadgevers wisten het wèl, en een hunner, DE WAAL, is tegenwoordig *liberaal* minister.

*) Inleiding *Minnebrieven*.

herlezen hebben, om daaruit de overtuiging te putten dat ik my niet verzette tegen orde en wet, maar tegen 't verkrachten van wet en orde.

Ik had gevorderd dat men den Javaan niet mishandelde, en stond in dezen eisch geheel-en-al aan den kant der bepalingen van het Kultuurstelsel, die alöm regtvaardigheid, menschlievendheid en zachtzinnigheid voorschreven. En ik deed dit stipt binnen de grenzen myner instructiën.

In het daarover, *na jaren zwygend wachten* op herstel, uitgegeven werk, ben ik in het schilderen der bedroevende feiten, beneden de werkelykheid gebleven. Dit geschiedde uit kunstgevoel, waarop in den Havelaar uitdrukkelyk gedoeld wordt. *) Uit onwetendheid echter ging ik sommige oorzaken voorby, *waarom men my tegenwerkte.* Die oorzaken zou ik nu kunnen noemen, indien ze niet te vuil waren voor myne pen. Ze waren toen — en zyn nu misschien nog — den heer VAN TWIST onbekend, en hyzelf weet dus niet *welke soort* van belangen hy door zyn pligtverzuim in de hand werkte. Zyn kuisch gemoed zou er van gruwen, al bleef 't dan ongeroerd door al het bloed dat er vergoten werd door zyne schuld.

Welke feilen ook, behalve deze onvolledigheid, den Havelaar aankleven — en ze zyn velen — er had uit dat werk duidelyk kunnen blyken dat myne grieven niets met Vryen-Arbeid of Kultuurstelsel te maken hadden.

En op tweeërlei wyze heeft die verkeerde voorstelling nadeel gedaan. Ze heeft de zaken waarover ik klaagde, op den achtergrond geschoven, met het verdrietig gevolg *dat ze verergerd zyn.* En te-gelyker-tyd werkte zy mede om de krachten der Natie te verspillen aan 't oplossen van dorre vraagstuk-

*) Deel II, blz. 11.

ken van geen belang hoegenaamd. Als toegift van ramp hebben wy aan die verwarring te wyten dat allerlei individuen, die beter op den achtergrond tehuis behoorden, zich sedert vele jaren allerbrutaalst hebben weten voorop te dringen.

Op zooveel wanbegrip, zooveel domheid aan de eene zyde, op zooveel valsheid aan den anderen kant, had ik niet gerekend.

Dat boek ware liever ongeschreven gebleven. En wie zich voortaan de moeite geven wil het uitgangspunt van mynen stryd te leeren kennen, neme liever myn brief aan Duymaer van Twist ter-hand, waarin geen enkele vertelling voorkomt . . . den brief waarop nooit geantwoord is! *)

Dit nu begryp ik. Maar dat de natie dien man duldt in hare Eerste Kamer, dat ze zulk een wezen niet aanspuwt en uitwerpt. . . dat begryp ik niet! Om nu niet te spreken van de schatten dien men hem voortdurend in den schoot werpt, ziet men dan niet in, dat het dulden der schande die hy over ons bragt, medepligtigheid is?

Voelt men niet hoe alle werkelyke verbetering onmogelyk blyft, zoolang men op die wyze de publieke zedelykheid in 't aangezigt slaat? Wat baat het of men bepalingen wyzigt, wetten verandert, indien men feitelyk het schenden der wet blyft beloonen met onderscheiding, achting, rykdom?

Zoolang de Natie geen regt doet in de Havelaarszaak, is elke poging tot herstel van den toestand in Indië, ydel, en alle debat daarover, *à côté de la question.* Wie zal zich offeren aan zyn pligt, indien 't verzaken daarvan tot eer en aanzien leidt? Helden en martelaars zyn zeldzaam, en een bestuursstelsel dat op 't tegendeel rekent, noem ik onpraktisch.

---

*) Deze brief is opgenomen in de Herdrukken, *uitgave R. C. Meyer te Amsterdam.*

Wat overigens den Havelaar aangaat, als bydrage tot andere middelen, om — met kwaden wil altoos! — de zaken van Indië in een verkeerd spoor te leiden, moet ik betreuren dat boek geschreven te hebben.

Verkeerde gevolgtrekkingen alzoo, misbruik van klank en spelen met woorden, hebben sommigen, met meer of min belangzuchtig oogmerk, in-staat gesteld de kwestie over vryen-arbeid optewekken en in leven te houden. Algemeene ontevredenheid brengt zekere voorbeschikking te-weeg om te kibbelen over de vraag: hoe 't goede, om goed te zyn, beter moet worden gemaakt?

Het is hiermede als elders, waar 't woord « question » sedert eenigen tyd tot een rang verheven is, dien 't vroeger — zelfs in Hamlets tyd — niet bezat. Men heeft de wysbegeerte opgegalonneerd tot 'n Staatsmiddel. Plato is referendaris geworden.

By roering of in verlegenheid werpt men der gemeente eene question toe. *La question d'Orient . . . la question de Pologne . . . la question de Slesvic . . . la question* . . . over Vryen-Arbeid.

En het Volk byt op dat afgekloven been, en 't knaagt er aan! En er staan doctoren op, die «speciaal» studeerden in de werking van dat nieuwe voedingsmiddel! En marskramers die 't te-koop veilen! En kwakzalvers die surrogaten uitvinden! En deftige kooplui die 't vervalschen! En jufvrouwen die er een krans over stichten! En Nut-menschen die er over oreren! En *pfiffici* die er zich minister mee maken!

En schryvers!

Wie boosaardig genoeg is, my den laatsten regel tegen te werpen als verwyt, bedenke dat ik duidelyk genoeg gezegd heb dat de nieuwe kwestie geen kwestie was.

Het is myne schuld niet, dat de natie zich sedert twintig jaren niet nuttiger bezig-hield.

Nu er echter blijkt dat het «boerenbedrog» *) niet ophoudt, moet ik er op terugkomen.

Het kleine, zwakke Nederland exploiteert op verren afstand groote gewesten.

Hoe doet gy dit? vragen de niet door gewoonte verstompte vreemdelingen! Hoe verkrygt ge met geringe middelen zulke groote resultaten?

Nooit heb ik de velen die my deze vragen deden, onbevredigd behoeven te laten. Het antwoord is dan ook zoo eenvoudig, dat de oplossing onder het bereik valt van ieder die begrypen *wil.*

Met Nederlanders was de taak der opheldering gewoonlyk niet zoo ligt. De volkomen onwetendheid van den vreemdeling is gemakkelyker te onderrigten, dan het half- of kwartweten van den landgenoot, die «ook een neef in den Oost heeft» en nu-en-dan het byblad van de Staatscourant heeft ingezien. De *welwillende* Nederlander zoude, om een juist inzigt in de Indische zaken te erlangen, zich behooren te ontdoen van zekere halve wetenschap die zich gewoonlyk schuldig maakt aan onjuistheid in *uitdrukking* en *proportie.*

---

*) De uitdrukking «boerenbedrog» is van den gewezen minister Heemskerk Az. Hy kwalificeert aldus — naar myn inzien zeer juist — de Maatschappy tot Nut van den Javaan.

Op het eerste doelde ik reeds by het behandelen der woorden: vrywilligheid, vryheid en kolonie.

Het laatste straalt door in de hebbelykheid om een gedeelte voor het geheel te nemen, en van zeer byzondere voorvallen te besluiten tot algemeene. Van misvattingen in laatstbedoelde rigting zouden koddige voorbeelden aan te halen zyn, die levendig herinneren aan de burleske uitspraak van A. Dumas: *«les Hollandais se nourrissent de cornichons et de genièvre.»*

« Hoe hebben onze voorouders, of liever hoe heeft ons onmiddelyk voorgeslacht, het wonder gewrocht, dat Java productief maakt in Nederlandsch belang?» vrage alzoo de Nederlander, met den ernstigen wil geen antwoord te versmaden dat eenvoudig klinkt.

Dat antwoord is: door achtteslaan op den, by den Javaan zoo byzonder scherp afgeteekenden volksaard van den Oosterling, en door het dienstbaar maken aan ons doel, van zyn religieus ontzag voor de autochthoone Hoofden.

Dit is wel zeer veel, maar 't is ook alles. Hierop alleen is het kultuurstelsel gebazeerd. Hierop alleen kàn alle gezag in Indië berusten. Wie daar een ander stelsel van bestuur wil invoeren, wyde zich vooraf aan de onvolbrengbare taak om in Indië den aard des volks te veranderen. Zoolang hy daarin niet slaagde, behoort hy te worden gewraakt als Wetgever, Bestuurder of Raadgever.

De vordering dat men by de keuze eener regeringswyze den aard des volks raadplege, zal wel billyk worden gevonden.

Het ontzag van den Javaan voor zyn Hoofd is aandoenlyk en bedroevend tevens. Bedroevend, indien daarvan wordt misbruik gemaakt. Aandoenlyk, indien men het vergelykt

met een elders waartenemen wild streven naar gelykstelling, met dat onbescheiden aanspraak-maken op de eerste plaats, iets dat in gezelschap voor lomp zou doorgaan, en dat volgens zekere staatkundigen, handhaving van menschenregt heeten moet. De Javaan schynt te weten — of voelt dit by intuïtie — dat het dringen *door allen* naar de hoogste plaats, aller plaats tot eene zeer lage maakt. De ware gelykheid eischt dat ieder zy wat hem past.

Hetzy men dit begrip toejuiche, of als verouderd afkeure, op Java bestaat het als *feit*. Het bood den Europeschen overheerscher ten-allen-tyde de zeer welkome, maar eenig-mogelyke gelegenheid aan, om zich invloed te verschaffen en zyn voordeel te behartigen. Overeenkomsten die niet te sluiten waren, noch te handhaven vooral, met millioenen individuen, werden ligtelyk getroffen met duizend of honderden Hoofden.

Ik constateer hier alweder het feit, zonder my nu te verdiepen in het misbruik waartoe deze toestand aanleiding geeft.

Dat er by de aldus met de Javaansche Grooten aangegane overeenkomsten, aan die vertegenwoordigers der bevolking voordeelen moesten worden toegekend, ligt in den aard der zaak. De vraag of die voordeelen hooger of lager zyn dan de geleverde dienst — in-verband met de tot behoud van *prestige* noodige levenswyze — waard is, zal ik later behandelen. Zeker is het dat de Javaansche Groote, van lieverlede opgenomen onder de regtstreeksche dienaren van den Staat, ook thans nog als ambtenaar moet kunnen leven op een voet die hem van het onmisbaar aanzien tegenover de bevolking verzekert, dewyl hy alleen op deze voorwaarde als ambtenaar bruikbaar is. De inkomsten der Hoofden behooren dus gedeeltelyk beschouwd te worden als défrayering voor de staatsie die zy in het belang van de dienst behooren optehouden.

Want de Javaan hecht veel aan vertooning, en zou zich moeielyk een man van gezag kunnen voorstellen zonder zulke staatsie. Er moet harmonie bestaan tusschen zyn gevoel van eerbied, en den glans die van 't vereerd individu terugstraalt. De pracht, de schitterende omgeving, het talryk gevolg van zynen meester, stelt hem als 't ware schadeloos voor zyne algeheele toewyding. Het ontbreken van dit alles zoude hem wel niet bewegen zyn stamheer minder dan vroeger te ontzien, maar hy zoude bedroefd wezen door de vernedering van zyn idool, en bitter gestemd — tot het noodlottige *amokh* toe — jegens hen die hy zou moeten beschouwen als bewerkers dier verlaging. Zoo wordt de geloovige Katholiek ontstemd en opgewekt tot wraak, voor 't rooven der kerksieraden zyner Heiligen. Zoo liepen Mexicanen en Peruanen te-wapen by Guatemozin's gevangenschap of 't beleedigen der Inca's.

Het dienen van zynen Heer *is de godsdienst* van den Javaan, en dit begrip is zoo ingeweven in zyne opvatting van zedelyke verpligtingen, dat het woord «heervreezend» in zyn oog het *non-plus-ultra* van alle maatschappelyke volkomenheden uitdrukt. Zelfs zy die den Oosterling slechts kennen in den zeer exceptionelen toestand van huisbediende, zullen zich herinneren hoe het «*dia tra takoet toewanja*» gelyk-staat met: hy is een slecht mensch. Hoe ook overigens verwrongen door nauwer aanraking met de Europesche maatschappy, deze hoofdtrek in het volkskarakter van den Oosterling heeft zich altyd staande gehouden. Ik ondervond daarvan aandoenlyke blyken. *)

---

*) Eens by een schipbreuk, riep de vrouw van een myner bedienden haren man toe: «eerst uwen meester helpen . . . dan de kinderen!» Ik zeg niet dat ik dit goedkeur, maar aandoenlijk is het.

Het denkbeeld om van het op deze eigenaardigheid gegrond overwigt der Hoofden gebruik te maken tot het verkrygen van producten voor de Europesche markt, is dus zeer eenvoudig. Eene *uitvinding* behoefde hier niet te geschieden, en het is daarom dat ik eenige bladzyden vroeger, het kultuurstelsel slechts de *reglementering* van bestaande toestanden noemde. De verdienste van den graaf VAN DEN BOSCH gelykt hierin op de byzonderheid in veel uitstekende menschen, dat hy, het eenvoudige op prys stellende, zich niet toelegde op *iets vreemds*, doch zich vergenoegde het bestaande te regelen en op de best-mogelyke wyze te gebruiken. Het kultuurstelsel is niets anders dan: *de Javaansche zeden overgezet in staatsblads-termen.*

Nog-ééns, wie tegen dat stelsel te-velde trekt, moet beginnen met het veranderen van die zeden.

Voor aanhangers van dat stelsel, zoude ik hier — en veel vroeger reeds — kunnen besluiten. Vóór 1848 had men bezwaarlyk kunnen voorzien dat er ooit een betoog zou noodig zyn ten voordeele eener zaak die zichzelve verdedigt.

Ik mag my echter niet bepalen tot het al te gemakkelyk prediken voor geloovigen.

De tegenstanders der Gouvernements-kultures, hebben daartegen bedenkingen die ik geloof aldus te mogen formuleren:

1.) De Hoofden maken misbruik van hun gezag over den Javaan.

2.) De Javaan wordt niet opgeleid tot zedelyken en intellectuelen vooruitgang.

3.) Het monopoliseren van den arbeid der Javanen strekt ten nadeele der particuliere industrie.

1) *Misbruik van gezag door Inlandsche Hoofden.*

Moet ik, HAVELAAR, betuigen dat dit misbruik indedaad bestaat? Ik die my aan het te-keer-gaan — tot nog toe vruchteloos — heb opgeofferd? Het misbruik dat de Hoofden van hunne onderhoorigen maken is schromelyk, afschuwelyk.

Maar . . . ik begryp niet dat dit kan worden ten-laste gelegd aan het kultuurstelsel, dat niet alleen geen knevelary voorschryft, maar daartegen ten ernstigste waarschuwt. Aan alle met binnenlandsch bestuur belaste ambtenaren wordt in zeer duidelyke bewoordingen voorgeschreven: «den geringen man te beschermen tegen de hebzucht zyner hoofden.» In het Regeringsreglement wordt die bescherming uitdrukkelyk «een der gewigtigste pligten van den Gouverneur-generaal» genoemd.

Een landvoogd of ondergeschikt ambtenaar, die zich tendeze schuldig maakt aan pligtverzuim, zoude ter verantwoording moeten worden geroepen en naar bevind van zaken gestraft. De considerans van het vonnis waarby dit geschiedde, zoude zyne motieven aan *de bepalingen van het Kultuurstelsel* ontleenen. Wie dit stelsel aanvalt, is alzoo genoodzaakt, ter regtvaardiging zyner aanklagt zich te beroepen op den duidelyk omschreven geest der Inrigting zelve die hy zoo slecht vindt.

Ik durf de «liberalen» oproepen my één misbruik te noemen dat niet verboden, eene welwillende voorzorg die niet uitdrukkelijk voorgeschreven is?

Er heerscht in de Staatsbladen eene treffende geest van welbegrepen menschlievendheid. De Wetgever heeft de mo-

gelykheid van misbruik voorzien. Hy heeft gelet op den tegenzin des Javaans om zyn Hoofd aanteklagen. Hy gelast telkens den besturenden ambtenaren den Javaan te beschermen, zelfs tegen diens eigen beschroomdheid. Hy dringt aan op «geduldig aanhooren van klagten.»

Dat nu al deze bepalingen, in weerwil der groote zorg aan de redactie besteed, niet immer doel treffen, dat zy vaak worden veronachtzaamd, ontdoken... wie zal 't ontkennen?

Indien de voorstanders van Vryen-Arbeid het Kultuurstelsel slechts zoolang wilden laten bestaan, tot *zy* een stelsel hebben uitgevonden, waarby overtreding van bepalingen eene onmogelykheid zal wezen, dan is het behoud van Indië aan Nederland verzekerd.

Wat voorts de thans gewraakte misbruiken aangaat, hebbe men wel te onderscheiden tusschen die welke slechts een *zeer vermydbaar* gevolg van het stelsel zyn, en de ware of vermeende gebreken die het *onvermydelyk* aankleven, *als zoodanig*.

Indien er mogt gewezen worden op de verwaarlozing der rystkultuur, meen ik te mogen opmerken dat dit niet het doel des ontwerpers kan geweest zyn, daar deze toch wel zal geweten hebben dat geen Kultuur- of Regeringsstelsel naast hongersnood bestaan kan. De allereerste voorwaarden tot arbeid van den Javaan, is dat hy leve. De resident of hem ter-zyde staande inlandsche regenten, die de productie van koffi, suiker en indigo, door teveel yver of hebzucht, opvoerden tot eene hoogte die schadelyk werkt op het voortbrengen van voedingsmiddelen, begaan zulke verkeerdheid niet volgens het stelsel, maar daartégen. Hun vergryp moge gelegen hebben in verkeerde opvatting der bepalingen of in eigenbaat, in die bepalingen zelf lag dusdanige bedoeling niet.

De geheele of gedeeltelyke afschaffing der emolumenten op het verkregen product, is hiervan een bewys. Na dien maatregel immers is het Kultuurstelsel blyven bestaan, een bewys dat de kern der geheele inrigting niet lag in die zoo gewraakte over-aanmoediging.

Van gelyken aard is de aanmerking dat de geringe man zoo vaak op verren afstand van zyne woning wordt ten-arbeid gesteld. Indien deze afstand te groot is, kunnen de bepalingen daaromtrent gewyzigd worden. Het te laag loon is vatbaar voor verhooging. Zulke veranderingen treffen het stelsel niet.

De Hoofden, door wier tusschenkomst allè betalingen geschieden, eigenen zich daarvan een gedeelte toe. Dit is strafbaar, doch heeft alweder met het stelsel niets te maken. Zoude men het leger willen ontbinden, omdat misschien sommige betaalmeesters den manschappen te-kort-doen?

Doch, beweert men, al deze en dergelyke zaken, al zyn die niet absoluut *inhaerent* aan het stelsel, vloeien toch daaruit voort?

Gewis. Zy vloeien daaruit voort, als processen uit handel, als diefstal uit bezitting, als spoorweg-ongelukken uit den stoom, als schipbreuk uit zeevaart.

Wèl inhaerent echter aan het Kultuurstelsel is de hoofd-eigenschap daarvan, die dan ook als voornaamste grief wordt aangevoerd: *het groot gezag dat den Hoofden over hunne onderhoorigen wordt toegekend*, en dat alle niet-inhaerente misbruiken mogelyk maakt.

Deze beschuldiging is eene lofspraak. Ieder die het wel meent met den Javaan, met Nederland, *met den op Java fortuin zoekenden Nederlandschen Industriëel zelven*, behoort er naar te streven dat wy deze beschuldiging ten-allen-tyde blyven verdienen.

Wy zyn der menschelykheid verpligt, het overwigt van de Javaansche Hoofden binnen zekere grenzen te beperken, en alleen de officiële erkenning van 't geoorloofde kan de middelen leveren om het ongeoorloofde te fnuiken.

Indedaad, het Kultuurstelsel steunt en handhaaft den Javaanschen Adeling in zyn gezag over den geringen man. Het zet zynen ambtelyken stempel op den stamboom van bewezen of erkende verdienste. Het reglementeert de hierarchie der geslachten, brengt de legende ter aanschouwing, plaatst de verbeelding des Javaans in een zigtbaar, tastbaar, kader van werkelykheid, en maakt aldus de overlevering tot feit.

Hier heerscht geene gekunstelde fictie. Hier wordt geen onbegrepen gezag opgedrongen. Hier worden niet — als elders! — om tot juistheid van inzigt te geraken, stemmen *geteld*. Hier zyn geene partyen die het geheel opofferen aan de deelen. Hier bestaat geen wanverhouding tusschen officiëel gezag en gemoedelyke overtuiging. Hier is waarheid.

Durft men dit eene fout noemen?

Neen.

Durft men de gegrondheid dezer opmerkingen ontkennen?

Dan zal ik straks henzelf die haar bestryden, oproepen als getuigen. De berekeningen waarop elke zoogenaamde Vryarbeider zyne ondernemingen bazeert, zyn gegrond op gelyke logische noodzakelykheid als het Kultuurstelsel zelf, dat ik nu voortäan — de beschuldiging verheffende tot leus — het STELSEL VAN GEZAG noemen zal.

De onbegrensde overgegevenheid van den Javaan aan zyn erfelyk Hoofd sluit eene eigenaardigheid in zich, die den Europeaan vreemd moge voorkomen, doch geheel in den aard der zaak ligt: de geringe man kent noch begrypt *verdeeling van gezag.*

Wie heer is, is in zyn oog heer over alles. Zyne begrippen over autoriteit laten hoogstens zeker *kwantitatief* verschil toe, tusschen een sport hooger of lager op den ladder der hierarchie, de *kwaliteit* van 't gezag is hem eens-vooral dezelfde, d. i. onaantastbaar, heilig. Hy weet dat z'n Regent verheven is boven den wedhono, boven het dorpshoofd, doch gehoorzaamt dezen laatsten met dezelfde stiptheid alsöf de Adhipatti zelf zich verwaardigd had hem zyne bevelen te geven.

Doch vooral is dat gezag in zyn oog *ondeelbaar*. Splitsing, verbrokkeling van competentie, begrenzing van attributen, dit alles begrypt de Javaan nog minder dan elke andere oosterling. En men heeft geen regt zich daarover te verwonderen. Ten-eerste wyl zulke verdeeling — veeläl een vrucht van wantrouwen — van betrekkelyk nieuwe vinding is, en vervolgens omdat de Geschiedenis van Europa aantoont, hoe men ten-allen-tyde genoodzaakt was in geval van nood, tot het Oostersch begrip van onverdeelde autoriteit zyne toevlugt te nemen. Nog dagelyks hebben wy bovendien voorbeelden van byna onbeperkte heerschappy voor oogen, in drie zeer voorname instellingen: *leger*, *Katholieke kerk* en *vaderschap*. De Javaan is, wat zyn gemoed aangaat, kind, soldaat en katholiek.

Ik mag hier niet uitweiden over sommige nadeelen die Europa zich berokkend heeft door afwyking van den eenvoud der patriarchale Oostersche begrippen, noch onderzoeken waar de grens is tusschen lieve, kinderlyke onderworpenheid en menschontëerende slaverny. Ik wil hier de vraag niet behandelen, in hoeverre de verkeerd toegepaste pogingen om den *individu* te verheffen, nadeelig hebben gewerkt op den toestand der maatschappy *in het algemeen*. Het is hier de plaats niet om natesporen, of misschien de ontwikkeling des mensch-

doms zou gebaat zyn, indien men daaraan een meer intensief karakter had gegeven. *) Noch ook, om te onderzoeken of Europa, juist òm voortteschryden op den weg van ware beschaving, *in methode* eenige eeuwen zou moeten teruggaan op den afgelegden weg...

De Javaan heeft dien weg *niet* afgelegd, en dit alleen behoeft hier geconstateerd te worden. †)

Op bevel van denzelfden Heer dien hy volgen zou in den stryd, plant hy z'n koffi. Heeft die meester lust in zyn buffel, in zyne vrouw, in z'n kind . . . hy geeft wat *de heer* verlangt. Eischt deze zyn leven, onverschillig om welke reden, het moge noodig zyn ter bereiking van een begrepen doel of ter voldoening aan onverklaarbaren luim alleen ... hy offert zich. Die *heer* is zyn noodlot, zyn *fatum*.

Is dit onvoorwaardelyk schoon? Mag men het eischen of brengen van zulke offers verdedigen? Geenszins, en niemand zou dit beproeven. Doch dit is hier de vraag niet. Constasteren is geen toejuichen.

Waar echter staat geschreven dat het Kultuurstelsel zulke misbruiken toelaat of aanmoedigt? De Wetgever die zooiets beoogde, zou krankzinnig moeten zyn. Daar nu integendeel de *wettelijk beschreven regeling van Javasche toestanden* — dit *is* het stelsel, en niets anders — van hooge intelligentie

---

*) Men leest zeer slecht in landen waar *ieder* lezen kan.

†) Het benoemen van byzondere regters in de binnenlanden is een der noodlottigste maatregelen die men bedenken kon. Indien de tegenwoordige minister ooit ware belast geweest met binnenlandsch bestuur, zoude hy zich wel gewacht hebben zoo «baarsch» integrypen in de mecaniek van ons gezag. Maar hy weet er weinig van. En wat behoeft dit ook, indien het hem slechts gelukt de meerderheid der Kamer in den waan te houden dat hy op de hoogte is?

getuigt, behoeft het ons niet te verwonderen in dit stelsel de eenige mogelykheid aangegeven te zien, om die misbruiken te keer te gaan.

Een eenvoudig voorbeeld zal dit duidelyk maken. Mag men het der militaire discipline wyten, indien een soldaat mishandeld wordt door zyn korporaal? Hoe zoude men den te-hulp geroepen officier beoordeelen, die zyne tusschenkomst weigerde op-grond der jongste begrippen die het *gezag* tot eene verderfelyke zaak hadden verklaard?

«Doch, antwoordt men, hoe dan als het misbruik uitgaat-van hooger standpunt? Hoe, indien die officier zelf, een hoofd-officier, een generaal, zich daaraan schuldig maakte?»

Dit zoude zeer bedroevend zyn. Maar ik zie niet in, hoe dergelyke misbruiken kunnen worden voorkomen door *verslapping* van tucht, door *opheffing* van discipline, aan welker regelen immers ook de hoogste gebonden is? Men bedenke dat, by wanbedryven als de hier gestelde, juist orde en tucht verkracht werden, en dat hieruit veeléer versterkte handhaving dan afschaffing der wet behoort voorttevloeien.

Dat er tegenwoordig op Java schandelyk misbruik wordt gemaakt van de bevolking, is de treurige waarheid, doch men bedriegt zich in de meening dat dit verbeteren zoude door het oplossen der banden die de volkshuishouding tot één geheel maken. Wie dit ontkent, moet aan verwarring de voorkeur geven boven orde, en de *zekerheid* van plundering verkiezen boven de *mogelykheid* dat een heerscher misbruik maken zou van zyn gezag.

Zelfs onder pligtverzakende residenten en Gouverneurs-Generaal, wordt thans de mishandeling van den Javaan eenigzins beperkt door het belang der Hoofden en hun getal. Honderden

zuigen millioenen uit, en wie *te* ver gaat, verliest z'n volk. *)

Zonder die Hoofden echter, ware in één oogenblik aller hand tegen allen geheven. Ieder ware ieders vijand. Er zou worden geroofd, geplunderd, gemoord, zonder grens, zonder genade, en in weinig tyds ware het schoone land een puinhoop.

En zy die medewerkten om het gezag te verstoren, zouden welligt de eersten zyn in het luid roepen om herstel.

Ik vorder nog geenszins van den onïngewyde, dat hy na dit betoog over de noodzakelykheid van het gezag der inlandsche Hoofden, ingenomen zy tegen vryen-arbeid. Het verband daarvan met het voorafgaande zal later worden aangetoond.

Wel echter moet ik reeds nu my waarborgen tegen de zeer dikwyls voorkomende verwarring van denkbeelden — te Buitenzorg vooral maakt men zich daaraan schuldig — alsöf de onmisbaarheid der Hoofden, onschendbaarheid van een misdadig inlandsch ambtenaar medebragt. Dit is een residenten-verzinsel, waaraan onkundige Gouverneurs-Generaal geloof hechten. Ook daarop kom ik terug.

2) « *De Javaan wordt door het vigerend stelsel niet opgewekt tot zedelyken en verstandelyken vooruitgang,* »

Door welk stelsel? Door het stelsel van kultuur?

« Gewis! Hy plant op last van zyn Hoofd, wat der Nederlandsche Regering behaagt. Daarvoor ontvangt hy een door die Regering *buiten zyne bewilliging* vastgesteld loon. Zelfs ontvangt hy dit niet altyd. Hy is door de officiëel-

*) Men zie byv. de nota van mynen vermoorden voorganger. Zy wordt aangehaald op blz. 151 van Havelaar's eerste deel.

gemeenschappelyke regeling der werkzaamheden niet zóozeer *individu*, als wel een deel zyner dessah. Eigen streven, betamelyke eerzucht, blyven hem onbekend. Hy is geen mensch, hy is slechts werktuig.»

Deze en dergelyke opmerkingen zyn grootendeels juist, maar worden ten-onregte aangevoerd tegen het stelsel van *gezag*. Zal men een dezer fouten verbeteren door het verslappen der autoriteit? Ziet men dan niet in, dat de Javaan tot geene verandering hoegenaamd zou te bewegen zyn, zònder van den invloed zyner Hoofden gebruik te maken?

Dat er op Java veel te veranderen valt, is onbetwistbaar. En hiermede werp ik de beschuldiging van my af, die welligt door eenige vorige bladzyden werd in het leven geroepen, dat ik in den gewonen zin een «behouder» wezen zou. Integendeel, ik erken dat er menige Augiasstal ligt te wachten op menigen Herkules. *) Doch indien daar ginds zooveel te doen is, mag men dan het eenig werktuig waarmede met vrucht kan worden gearbeid — het gezag der Hoofden alweder — wegwerpen?

Lezen, schryven, rekenen... sterrekunde en transcendentale wysbegeerte, als men wil, hoe zou men den Javaan

*) Een «Augiasstal» werd onlangs in de Indische bladen de Afdeeling Lebak genoemd. En het Gouvernement scheen dit oordeel te beamen. Altans er waren zeer speciale maatregelen genomen, om aan de misbruiken die daar «van oudsher» heerschten, een eind te maken. Van *oudsher?* Alzoo ook in den tyd toen HAVELAAR daar Ass. Resident was. Deze deed dus zyn pligt de schuldigen aanteklagen, en de heer VAN TWIST die de aanklagt afwees en smoorde, deed zyn pligt *niet*. De bewering bovendien van dezen G. G., dat er over den Regent van Lebak steeds goede berigten waren ingekomen, was eene onwaarheid. Er werd dikwyls over hem geklaagd, maar altyd te-vergeefs. Myn voorganger werd daarvan het slagtoffer.

nopen naar 't onderrigt in al die zaken te luisteren, zonder tusschenkomst der Hoofden?

Beleefdheidshalve mag de opregtheid van den industriëel die volstrekt beschaven en veredelen wil, niet betwyfeld worden, schoon ik straks die vryheid nemen zal. Wy nemen voorloopig aan, dat ieder die den Javaschen grond betreedt, vervuld is van waarachtige begeerte om den Javaan welvarend en gelukkig te zien. Wy vragen nu niet waarom zoovelen juist Indië uitkiezen tot terrein van zedekundige proefnemingen, terwyl de «stelsels» volgens welke een *europeesch* fabriekheer of grondbezitter zynen arbeid regelt, toch gewoonlyk beter getuigenis afleggen van industriëlen zin, dan van dweepend apostolaat. Wy gaan dit alles voorby, en vragen: hoe men eenige fout in maatschappelyken toestand, ziele-leven of verstandsontwikkeling van den Javaan, denkt te verbeteren door verlamming van het *gezag?*

Vóór alles bovendien, zou de beschavende industriëel nauwkeurig behooren aantewyzen wèlke veranderingen er in den morelen en intellectuëlen toestand van den Javaan moeten worden beoogd? Moet hy eerlyker zyn, minder bloeddorstig? Eilieve hy *is* zachtzinnig, en de criminele statistiek op Java is verreweg gunstiger dan in de meeste streken van Europa, vooral wanneer men die in verband beschouwt met de zeer geringe middelen ter preventie van misdryf. Wie hier vraagt naar cyfers, die ik op 't oogenblik niet geven kan, neme de begrooting ter-hand, en berekene hoe weinig er verhoudingsgewys op Java wordt uitgegeven ter bescherming van personen en goederen.

Dit valt vooral in het oog, wanneer men nagaat hoeveel andere zaken zyn opgedragen aan de beambten die de publieke veiligheid beschermen, waaruit volgt dat slechts een zeer klein deel hunner inkomsten ten-behoeve der policie be-

steed wordt. Dit geldt niet alleen ten-opzigte der Residenten en Assistent-Residenten *) maar ook ten-aanzien der Inlandsche Hoofden.

Om een voorbeeld aantehalen, zy het voldoende te wyzen op een Districtshoofd dat volgens de jongste regeling op dit stuk *f* 200 of *f* 300 's maands inkomen geniet. Zoodanig Hoofd heeft vooreerst het opzigt over de bewerking van den grond, voor padie en voor tweede gewassen. Wie met Java bekend is, zal weten wat het gereed-maken der velden voor den rystbouw in zich heeft. Die heerlyke amphitheaters in ontelbare schakeringen van groen — veroorzaakt door verschil van ouderdom der halmen, in-verband met de kunstige regeling der irrigatie — worden niet zonder inspanning, orde en overleg daargesteld. Er is eene grandiose bevalligheid in deze reusachtige staalkaarten van Javaansche landbouwkunde. De ontwerper en uitvoerder dier jaarlyks veranderende monumenten van intelligente volksvlyt, is de Wedhono. †) Het tweede gewas — de zoogenaamde

---

*) De Contrôleurs komen hierby, altans wat Java betreft, niet in aanmerking, daar zy zich met de eigenlyk gezegde policie niet hebben intelaten. Op Sumatra en andere Buitenposten is dit anders.

†) Het Districtshoofd namelyk. In 't westelyk gedeelte van Java heet die ambtenaar Dhemang. In zeker voor 'n paar jaar verschenen werk Felix Batel, dat minder sensatie maakte dan de zeer middelmatige schryver blykt beoogd te hebben, wordt van Dhemangs *in den Oosthoek* gesproken, iets alsof men den Burgemeester van Leeuwarden *maire* of *alcade* noemde. De auteur ontleende blykbaar zyne kennis van Indische zaken aan den Havelaar. Zelfs laat hy ergens de zon opgaan, juist zoo als Saïdjah dat waarnam. En hy verhaalt *met myne* woorden de buffelgeschiedenis: «waarover ook iets voorkomt in zeker werk Max Havelaar.» Brutaler kan het niet.

Zoover my bekend is, komt in geene der vele recensiën van dat

poeloe idjoe — eischt minder kunst, maar toch zorg. Daarin ligt zekere verzekering tegen hongersnood, indien de rystoogst mogt mislukken of door andere oorzaken onvoldoende zyn. *) De Wedhono heeft voorts het opzigt over de wegen. Hy regelt de levering van koelies voor Gouvernements-vestingbouw en andere werken, het opkomen van heeredienstpligtigen. Hy zorgt voor het maken van paggers om kampongs en dessah's. Hy onderhoudt waterleidingen en dammen. Hy zorgt voor de bevaarbaarheid der rivieren. Hy bewaakt de inning der landrenten, en staat den contrôleur ter-zyde by den aanslag dier belasting. Hy regelt en bestuurt den aanplant van koffi- en suikerriet, en houdt nog boven dit alles boek van geboorte- en sterfgevallen, van huwelyk en echtscheiding, van verhuizing naar en van elders, van mutatie in den veestapel, van *djati-*, *klapper-* en katoenaanplant, enz. In één woord, de Wedhono, Dhe-

---

werk, daarover de minste aanmerking voor. De Nederlandsche letterkundigen vinden het geheel *en règle* dat ik bestolen word.

Het boek is overigens een bespottelyk staal van verwaande onkunde. Zekere inderdaad voorgekomen gebeurtenis — nog-al onjuist voorgesteld — levert het canevas, waarop naar fransche romanmanier eene vertelling wordt geborduurd. Waar de schryver te-kort schiet in kennis van Javaansche toestanden, neemt hy zyn toevlugt tot beschryvingen die aan myn werk ontleend en dus niet toepasselyk zyn op de streken waar zyn stuk speelt. Hy spreekt van *hari sebah* te Modjokerto, enz.

*) Die andere oorzaken bestaan vaak in opkoopery door speculanten die, lang voor het rypen van den oogst, zich voor geringen prys *à comptant*, daarvan weten meester te maken. Deze beminnelyke handelwyze heet «particuliere industrie» en leidt wel eens naar 'n zitplaats in Eerste of Tweede Kamer, waar men dan meê harangeert over menschenregt, beschaving, evangelisatie, enz.

mang of districtschef is belast met de zorg voor alle publieke belangen van zijn district, hetgeen alweder geheel-en-al overeenstemt met de gemaakte opmerking, dat er op Java geene verdeeling van gezag of verantwoordelykheid bestaat. Hierdoor alleen is dan ook deze buitengewone cumulatie van betrekkingen mogelyk. De Wedhono zoude, zonder het gezag dat hem door de *algemeenheid* zyner functien verzekerd wordt, niet in-staat zyn by verbrokkeling van invloed, *een deel daarvan* te behartigen.

De werkkring en de verantwoordelykheid van zyne ondergeschikten, en van den boven hem gestelden Regent, omvatten dezelfde punten, en omtrent allen geldt het beweerde dat aan de policie slechts een zeer klein deel van hunnen tyd kan besteed worden.

Alleen de *djaksa's* kunnen zich onverdeeld wyden aan de zorg voor publieke veiligheid. Wanneer men nu nagaat dat er in elke Residentie slechts één Hoofd-Djaksa met adjunct, en niet meer dan één Djaksa in elke afdeeling geplaatst is, zal men moeten erkennen dat er aan Justitie en Politie op Java al zeer weinig wordt ten-koste gelegd. *) Ik ontwaar

*) De onlangs genomen maatregel om de Residenten in de binnenlanden als Voorzitters van den Landraad te doen vervangen door byzondere — regtsgeleerde! — beambten, kon slechts uitgaan van een minister die zyne kennis van indische zaken opdeed te Buitenzorg, en daardoor in den waan verkeert dat de Javaan door papier geregeerd wordt. De verbrokkeling van het gezag, die deze tegen alle oostersche begrippen aandruischende nieuwigheid moet veroorzaken, ontsnapt aan de aandacht van den bureauman die opgroeide in 't geloof dat een *soerat* alvermogend is. Dat wy nu meer — en, ik geef toe, soms beter geredigeerde — vonnissen zullen krygen, is mogelyk. Maar of we in-staat zullen blyven die vonnissen behoorlyk te doen uitvoeren, is eene andere vraag. Men beheerscht geen land als Insulinde met *schryvery*.

dat er sedert eenigen tyd in de Javasche couranten wordt geklaagd over frequentie van diefstal. Deze klagten gaan uit van redacteuren, beschaafde personen die gewoon zyn aan orde, veiligheid en publieke rust. Welnu, dan blykt er uit hunne klagten, òf dat Java — wat het algemeene stelsel van beheer aangaat — goed bestuurd wordt, òf dat de Javaan in zedelykheid zeer hoog staat. Misschien ook pleit die ontevredenheid voor beide stellingen te-gelyk. In elk ander land ter wereld, zoude men, als vreemdeling alleen staande te-midden van millioenen ingezetenen, wier hebzucht en rooflust slechts gebreideld werd door zulke zwakke middelen als de Indische begrooting aanwyst, wel verre van klagende courant-artikels te schryven, zich haasten zoodanig land te verlaten, waar men niet dan by ongeluk zou verzeild zyn.

De groote gerustheid waarmede de betrekkelyk eenzame Europeaan zich waagt te-midden eener vreemde bevolking, heeft hem *verwend*. De Franschman, de Engelschman, die Java bezoekt — eenvoudiger-juist in zyne opvatting, omdat hy de zaak beoordeelt van een meer primitief standpunt — staat verbaasd over de zekerheid van personen en eigendom, die hy daar aan de overzyde van den oceaan zoo verrassend aantreft. Ik roep LA PLACE tot getuige, en JURIEN DE GRAVIÉRE, en MONEY ... doch liever nog den Nederlander zelf. Niet echter op den oogenblik dat hy de pen scherpt om z'n gebrek aan talent aantevullen door 't pikante dat zoo gemakkelyk aan oppositie ontleend wordt, niet in de stemming die hem verleidt elken eenvoudigen diefstal tot een teeken des tijds of eene staatszaak te maken, of elken moord uit minnenyd tot een begin van revolutie *) ... neen, ik stel

*) Zoo brengen de tegenwoordige Republikeinen in Frankryk, de misdaad van Trauppmann ten-laste van 't Keizerlyk régime. Toen

me hem eenvoudiger en opregter voor, in den oogenblik dat hy, in Nederland teruggekeerd, glimlachend antwoordt op de vraag zyner bezorgde verwanten: «of hy zich daar ginds niet bevreesd voelde onder al die zwarte, woeste menschen?» Ligt er niet een spotachtig medelijden met de verregaande onnozelheid der vragers, in het antwoord dat ieder den zynen op die vraag geven zal? Lacht men niet, in Indië zelf, den «baar» uit, die zich door een spotvogel liet diets-maken dat sabel en pistool onmisbare vereischten zyn voor een togtjen in het Binnenland?

En, nog eene vraag: indien de verbeteraar van den Javaan kiezen moest tusschen welk land ook van Europa, en Java, als terrein voor eene reis die zyne echtgenoot, zyne dochter,

---

dezer dagen de redacteur van het Tydschrift «Daheim» den gevangene van Wilhelmshöhe bezocht... doch ik wil Dr. M. COHN's eigen woorden aanhalen:

«*Er* — NAPOLEON — *war erstaunt, dass man stets soviel Geräusch und Wesens von der geringsten Sache die in Paris passirt sei, gemacht habe, und dass man die Regierung und ihn für* Alles *verantwörtlich gemacht hätte. Ich hatte oft dasselbe gedacht, ich hatte selbst einmal in einem sonst ernsten deutschen Journale gelesen, dass ein Trauppmann nur unter einem* Napoleon III *möglich gewesen wäre.* «Passiren denn nicht anormale Sachen in jeder Hauptstad?» *sagte der Kaiser* «und wer in London z. b., ist wohl unsinnig genug, die Regierung dafür verantwörlich zu machen?»

Ich wollte den Journalismus vertheidigen, und sagte, dass jene Sensations-correspondenten, die jeder Klatscherei willig ihr Ohr liehen, höchstens Schriftsteller waren, die ..... enz.

Ja, die niet behooren in tel te zyn by ernstige behandeling van onderwerpen als 't Indisch Regeringstelsel. Een weinig oordeel des onderscheids is niet te veel gevergd van iemand die 't voorlichten zyner tydgenooten tot z'n *métier* maakt.

zyn kind — onverzeld! — te ondernemen had . . . aan welk land zoude hy de voorkeur geven? *)

Het antwoord op die vraag zie ik met gerustheid te-gemoet.

«Maar, zeggen sommigen, erkennende dat de veiligheid op Java beter verzekerd is dan in de meeste streken van Europa, zou niet die meerdere veiligheid voortvloeien uit apathie? Heeft niet de Javaan minder behoeften, en dus . . .

Apathie voor 't booze? Eilieve, deze ondeugd is zoo byzonder groot niet, en ik betwyfel of die ziekte de moeite van 't genezen aangenaam beloonen zou.

Minder behoeften? Is dàt de zedelykheidsfout die men wil uitroeien?

Het zoeken en gedeeltelyk vinden van oorzaken *waarom* de Javaan minder verdorven is dan de Europeër, sluit de erkenning in, dat men niet zoo'n byzondere haast behoeft te maken met zyne verbetering.

«Doch niet alleen de criminele statistiek geeft het zuiver gehalte der publieke moraliteit aan.»

---

*) Een der officieren van de fransche korvet Bayonnaise, met wie ik een togtje deed door de Minahassa, verloor op verren afstand van de hoofdplaats, een zilveren spoor. Ik verzekerde hem tot zyne verwondering, dat dit voorwerp zou te-regt komen. Een paar dagen na onzen terugkeer op Menado, werd het door den Alfoer die 't gevonden had, teruggebragt.

Gedurende de drie jaren die ik daar doorbragt, had de politie slechts éénmaal eene zaak van diefstal te onderzoeken, die later bleek door een vreemdeling — een Chinees van Manilla — begaan te zyn.

Waarschynlyk is na dien tyd het peil der zedelykheid op den Noordhoek van Celebes wel eenigzins gedaald. Ook erken ik dat de meeste streken van Java niet als zóó voorbeeldig mogen voorgesteld worden. Doch dat ook dáár de algemeene toestand gunstiger is dan in verreweg de meeste landen van Europa, blyft waar.

Dit is in 't algemeen waar. Ik zal de laatste zyn die alles goedkeurt, wat niet juist in-stryd is met de beschreven wet. Maar welke àndere fouten dan kan men den Javaan, in vergelyk gebragt met z'n europesche standgenooten, verwijten?

Is hy onbeschaafd? Wie zegt dit? Waar is de norm der gevorderde beschaving?

La Place vond het zeer onbehoorlijk dat de Sultan van Madoera zyn bloote voeten met de hand aanraakte. Maar daarentegen was er in eens in 'n Javaasch district, groote opschudding over zekeren achtenswaardigen Generaal-officier die, vreemdeling in Indië doch meenende dat den soldaat alles vry-en goed stond, zich niet ontzag op eene inspectiereize, onder het oog van 't met zynen rang overeenkomend gevolg, ter-zyde van den weg te voldoen aan eene natuurlyke behoefte. Wie had hier regt, La Place of de Javanen? Wat is hier zwaarder vergryp tegen décentie, de zeer zindelyke voet van den Sultan, of 't zeer onzindelyke . . . andere van dien Generaal?

Zonder my te verdiepen in de veel omvattende vraag: wat is beschaving? acht ik my echter verpligt een paar opmerkingen te maken, die sommigen zouden kunnen bewegen tot twyfel of de Europeaan wel onvoorwaardelyk hoog genoeg boven den Indiër staat, om de rol van beschaver op zich te nemen? Onbestrydbaar is deze stelling niet. En ze wordt dan ook bestreden.

Er kan byv. gevraagd worden of de delicatesse by behandeling van zaken het geslachtsleven betreffende, in Europa op gelyke hoogte met Indië staat? Ik voer deze opmerking geenszins aan als ter-zake afdoende, omdat er zekere gekunstelde overbeschaving bestaan kan, die het ware midden overschrydt aan de tegenovergestelde zyde van ruwheid. Doch

wie de erkende kiesheid van den Oosterling door deze tegenwerping tracht te verkleinen, verklaart hem dan toch onschuldig aan mangel van wat hy volgens deze stelling *te-veel* bezitten zou. Indien zulke fouten aanspraak gaven óp ínvoer van verbetering uit het Buitenland, zou men met de hoofdplaatsen van Europa en niet met Java moeten beginnen.

Eene tweede opmerking is deze: van, waar dat de Javaan die zoo groote behoefte hebben zou aan beschaving, het meest gedemoraliseerd is op plaatsen waar de bron der Europesche civilisatie het ruimst vloeit? Niemand zal beweren dat de inlander te Batavia, te Samarang, te Soerabaia, deugdzamer van gedrag is, vlekkeloozer van zeden, dan de bewoners van het Binnenland.

Sommigen maken de tegenwerping dat misschien de Europeanen op de hoofdplaatsen hunne beschavende roeping verwaarloozen, en verkeerde voorbeelden geven. Het ontbreekt onder de naar Indië vertrekkende Nederlanders niet aan dezulken die zich beter in-staat achten tot het volbrengen der beschavingstaak, en die zich voornemen . . .

Welnu, zulke plannen zyn loffelyk en verdienen belooning. Velen die zich aangegrepen voelen door deze zendelings-manie, wacht de streelende verrassing een-en-ander te ontvangen, waar zy meenden te moeten geven. De ondankbare taak van hervormer verkeert gewoonlyk al zeer spoedig in de meer gemakkelyke van leerling.

Want het peil der zedelykheid van de Europeanen in Indië staat *niet* beneden dat der Nederlanders in Europa. Niet *van* de Europeërs op de hoofdplaatsen leert de Javaan het kwade, maar dóór hen. In dienst van of in aanraking met Europeanen, is hy uit zynen kring gerukt. In-plaats zyner toewyding aan de zedelykheid bevorderende landbouw-bezigheden, wordt hy afgerigt tot huiswerk, tot tafel- keuken- stal- en

oogendienst. Van werkman wordt hy volgeling, van landbouwer lakei.

Waar ter-wereld vindt men, over het algemeen gesproken, zielenadel of zelfs maar gewone volksdeugd by de klasse der huisbedienden? Is niet volgens sommigen het woord «lakei» een schimp?

En wanneer men nu, de betrekkelyke verdorvenheid van den Javaan op de hoofdplaatsen vergelykende met het zedelyk standpunt zyner beroepsgenooten in Europa, erkennen moet dat hy ook hierin alweder minstens *niet beneden* zynen Europeschen standgenoot staat, wat blyft er dan over van die voorgewende groote behoefte aan beschaving?

Ik voorzie dat sommigen, na dit alles, de vraag zullen opperen, hoe het staat met de *intellectuële* ontwikkeling van den Javaan?

Hy heeft — in zekeren zin, die straks zal worden toegelicht — een zeer gezond verstand, dat hem in-staat stelt alles te bevatten, wat hem met eenvoudigheid wordt uitgelegd. Zyn geheugen is voortreffelyk, en over het algemeen veel sterker dan van den Europeaan. De oorzaken van dit verschynsel zyn niet moeielyk te vinden, doch doen hier niet ter-zake.

De eigenaardigheid van zyn verstand, waarop ik doelde, bestaat in zekere *intensiviteit*, in-tegenstelling der oppervlakkige *extensieve* uitbreiding die men in Europa schynt na te jagen. De gezigtskring van den Javaan is eng, doch wat daar binnen valt, doorziet hy goed. Moet het nu «beschaven» heeten, den beelden die zich thans in zeer scherpe omtrekken teekenen voor zynen geest, door verwyding van zyn gezigtskring te ontnemen aan juistheid, wat zy zouden winnen aan omtrek of aantal?

Doch al ware dit anders, welke reden bestaat er, om

juist den Javaan zoo met broeikastsnelheid verstandiger te maken, daar hy, ook op dit punt alweder, minstens niet achterstaat by den geringen man in Europa. Wie den Javaan dom noemt, heeft slechts gelyk in zooverre als zekere gebreken in het denkvermogen allen menschen aankleven. Dommer echter dan zyne standgenooten in Europa is hy gewis niet. De eigenaardige rigting bovendien, welke zyne verstandsfouten aannemen, verheft hem boven den ook niet zeer ontwikkelden lageren stand ten-onzent. Deze namelyk bezit eene soort van domheid die steeds naar zich toe rekent. De Javaan is dom . . . van zich af.

Roept *die* verstandsfout zoo luide om verbetering? De «particuliere industriëlen» moesten de laatsten zyn hierop aan te dringen, en zeker zullen zy niet de eersten wezen, die aan zulke domheid een eind maken. Dat is hun belang niet, en het ware te veel verwacht, dat *zy* zich zouden belasten met eene taak die hunner «industrie» op totale mislukking moet te-staan komen.

By het invoeren van vrywilligen arbeid, zoude elke Regering die indedaad de ontwikkeling van den Javaan beoogde, vinnig worden bestreden door dezelfde Vry-Arbeiders, die nu dat gebrek aan ontwikkeling aangrypen als politiek oorlogswapen, en zoo menschlievend aandringen op: «Onderwys voor den Inlander.»

Onderwys? Waarin?

In landbouw? Zie zyne rystvelden. In industrie? Zoodra men hem te-werk stelt aan welken tak ook van nyverheid, blykt er dat hy, *na veel korter leertyd*, nagenoeg alles kan voortbrengen wat de Europesche werkman levert, en zelfs — wyl deze door fabriekmatige verdeeling van den arbeid, niet op de vroegere hoogte staat — méér. De Javaan is *handig*.

Onderwys?

Nog ééns: waarin? Ik *ontken* dat hy als mensch verhoogd zoude zyn in waarde, door te weten . . .

Doch neen! Ik wil voor een oogenblik aannemen dat er behoefte bestaat aan zekere school- katechisatie- en andere kennis. Ook trek ik — voor een oogenblik alweder — in, wat ik over beschaving en ontwikkeling gezegd heb, maar vraag dan: of de bedoelde kennis, veredeling, vooruitgang, den Javaan kan worden medegedeeld door *afschaffing van het* GEZAG?

Ik verzoek den tegenstanders van het tegenwoordig Regeringsstelsel, die ter-goeder-trouw het stoffelyk en zedelyk welzyn van den Javaan beoogen, my éénen door hen gewenschten maatregel te noemen, *waarby hetzelfde* GEZAG *dat zy bestryden, kan worden gemist?*

Wie inderdaad doordrongen is van de myns inziens onjuiste meening dat de inlander op Java meer dan andere volkeren, behoefte heeft aan zedelyke en verstandelyke verbetering, moet vóór alles aandringen op het behoud der noodzakelyke punten van aanraking met de Bevolking. Anders handelende, zou men gelyken op iemand die een paard willende afrigten, toom, teugel en spoor wegwerpt. De kwestie over de ontwikkeling van den Javaan, behoort door de voorstanders van het Gezagstelsel, *onder elkander* te worden uitgemaakt. In den mond der tegenstanders van dat stelsel, is zy eene ongerymdheid . . . of erger, waarop ik zal terugkomen.

3.) *Het monopolie van den arbeid der Javanen strekt ten nadeele van de particuliere industrie.*

Voorzeker! De Javaan die koffi plant voor het Gouvernement, kan niet te-gelyker-tyd zynen arbeid leveren aan eenen

particulier. Wanneer wy echter dit koffi-planten in verband brengen met het aangevoerde omtrent de *ondeelbaarheid van gezag*, omtrent de noodzakelykheid om dóór dat gezag: *weinigen te beschermen tegen velen*, dan volgt hieruit dat de particuliere industrie zelve de meeste behoefte heeft aan het officiëel element dat zy verdringen wil.

Een ondernemer is gewoon de oorbaarheid van bestuursbeginselen te toetsen aan *zijne* belangen. Zelden ontmoet men een fabrikant die beschermende regten afkeurt. Geen reeder was ingenomen met de vermindering van scheepsvrachten die voor een achttal jaren werd ingevoerd. Weinig officieren zullen eene bekrimping van het leger toejuichen.

Hieruit nu volgt wel niet volstrekt dat niet-ondernemers, niet-reeders, niet-militairen alle dusdanige zaken goed inzien, doch wel leidt ons deze algemeene opmerking alweder tot den eenvoudigen grondregel: dat hy die *belangeloos* het geheel overziet — al het overige gelykstaande — beter instaat is te beoordeelen wat het algemeen belang vereischt, dan iemand die vooringenomen is *in zyne eigene zaak*.

Ieder individu kan wenschen de gegevens van Java in zyn voordeel toetepassen. Niets natuurlyker. Maar brengt deze begeerte de bevoegdheid mede tot beoordeeling der publieke zaak? Wie als Bestuurder, Staatsman of Wetgever met de zorg voor het geheel belast is, komt alligt door algemeene opmerkingen tot slotsommen, die voor den particulier uit gebrek aan gegevens onbereikbaar zyn. Deze immers, met gelyke intelligentie begaafd — ik heb *ceteris paribus* gesteld, hetgeen te-veel is toegegeven, daar eigen belang gewoonlyk overgaat in eigenbelang, en ook van den edelsten mensch. het oordeel benevelt — deze kan beter inzigt hebben in *zyne* zaak, bekwamer zyn in het bereiken van *zyn* doel, het algemeen belang kent hy niet! Wrevel over tegenwer-

king van wat hy als zyn regt beschouwt, neemt alras de gedaante aan van staatkundige meening. De stryd wordt allengs bitter. Men wantrouwt van weerszy elkanders opregtheid. Het twistvuur wordt gestookt door sommigen die de zeer «particuliere industrie» uitoefenen van «visschen in troebel water» . . . en jaren lang wordt door dit alles de *ware* vooruitgang belemmerd. De kracht die scheppen moest naar buiten, gaat droevig te-loor in inwendigen stryd. Laat het elk Gouverneur-Generaal getuigen, of hy niet, — na 1848 vooral! — meer inspanning noodig had zich en 't Nederlandsch Gezag dat hy vertegenwoordigt, staande te houden tegen den verderfelyken partygeest in den Haag, dan tegen-over de Indische bevolking?

Aan dat stoken, dat ophitsen, aan die krachtsverspilling is het te wyten dat Java niet op de hoogte is, waarop het had kunnen zyn, indien men rustig had mogen voortgaan op den ingeslagen weg. *Vrywilligheid*, *vryheid*, *beschaving*, *verlichting* . . . al deze desiderata zouden misschien bereikt geworden, of het doel nader getreden zyn door stipte uitvoering van de bepalingen. *Afwijking* van het Stelsel, niet het *Stelsel zelf*, draagt schuld aan de verwarring. In-stede van den geringen man te beschermen — «des Gouverneur-Generaals gewigtigste pligt!» — liet men toe dat zich eene onzalige gewoonte van pligtverzuim ontwikkelde. Neen — erger nog — die gewoonte werd aangemoedigd! Van officiëlen kant gaf men voedsel aan de noodlottige meening: dat stipte pligtsvervulling ten-aanzien der voorgeschreven bescherming van den geringen man tegen de hebzucht zyner Hoofden, der Regering niet aangenaam was. *)

---

*) Alweder moet ik my beroepen op den — nooit beantwoorden! — brief aan den G. G. in ruste, waarin van dezen «geest

Sedert langen tyd kankert deze meening aan het welzyn der bevolking. Wie haar aankleeft, gaat in de ambtenaarswereld voor verstandig door. Wie haar bestrydt, wordt een dwaas genoemd. Het « door de vingers zien » is norm geworden . . . pligtsbetrachting naar inspraak van geweten en den duidelyken letter der instructiën: excentriciteit.

En hoe verdedigde men deze byna doorgaande afwyking van Staatsblad en menschelykheid beide? Als gewoonlyk: door de zaak verkeerd te *noemen*. Het slechtste beginsel kan tydelyk triumferen, indien men het niet-doordenkend publiek een klank toewerpt, waarmede het tevreden is. De ontrouwe dienaren van het Regeringsstelsel volgen hierin slechts het voorbeeld hunner tegenstanders die de *presbaarheid der Javanen door particulieren*, zeer ongetrouwelyk hebben overgezet in het woord: *Vrye-Arbeid.*

De klank, de dreun, het sprookje, waarmede zy die in dienst stonden van het GEZAG de zaak bedierven, die hen voedde en Nederland bewaarde voor Staatsbankeroet, was: *men kan de Hoofden niet missen.*

Deze uitspraak is even juist, als dat vrywilligheid schooner is dan dwang. Men ziet hoe beide partyen waarheid gebruikten om leugen te staven. Dat de Hoofden onmisbare schakels zyn in den keten die veertien millioen Javanen aan Nederland verbindt, meen ik te hebben aangetoond.

---

des Gouvernements » wordt melding gemaakt. Ook in Havelaar's brieven aan den Resident van Bantam, wordt uitdrukkelyk gezegd dat de geheele zaak nederkomt op de vraag: of de Regering wil dat men al dan niet zyn plicht doe? Èn die Resident, èn die Gouverneur-Generaal, èn de Nederlandsche Natie, hebben door handeling en onthouding die vraag met NEEN beantwoord. Hoe 't na dat vonnis op Java toegaat, kan ieder menskundige beoordeelen.

Doch deze waarheid aantevoeren als voorwendsel om het wangedrag of de misdaden van een bepaald Hoofd ongestraft te laten, is ongerymd. Is een serjant onschendbaar, omdat men het kader der onderofficieren in een wel-geördend leger niet ontberen kan?

Indien de bespottelykheid van dusdanige stellingen nog betoog vereischte, zoude men dit kunnen inkleeden in de vraag: of men dan de door een misdadig Hoofd geplaagde Bevolking wèl zou kunnen missen?

Het wanbegrip waaruit bedoelde verkrachting van het Gezagstelsel voortvloeide — een stelsel dat evenzeer de regten der onderhoorigen als die der Hoofden in bescherming neemt — was den zoogenaamden «liberalen» hoogst welkom. Niets viel gemakkelyker dan het bestryden van afwykingen, die men voorstelde als regel. Zy verfoeiden met meer verontwaardiging dan *hun* paste — wy zullen zien waarom — een stand van zaken die de gewraakte misbruiken toeliet, of volgens hen: wettigde, en dit gaf hun *beau jeu* by de Nederlandsche kiezers.

«Daarginder geschieden gruwelen. Wy willen iets veranderen — NB. juist het eenige dat tegen die gruwelen met vrucht kan worden aangewend! — onder òns regime zullen er dus geene gruwelen geschieden . . .»

Het zou gewis onregtvaardig zyn àlle «liberalen» in Nederland te beschuldigen van gebrek aan loyauteit in de wyze waarop zy het Gezagstelsel bestryden. Maar het is toch in het oog vallend, dat men overal en eenstemmig de grieven van Havelaar — die *handhaving* der bepalingen eischte — als oorlogswapen tegen die bepalingen aanwendde. Zelfs in buitenlandsche Couranten en Tydschriften — klaarblykelyk door «liberale» Nederlandsche correspondenten geinspireerd — begaat men dezelfde fout. Volgens de *annales politiques* in

de *Revue des deux Mondes* was het behoudend ministerie in 1860 gevallen ten-gevolge myner publicatiën. Een stuk in de Berlynsche *Jahrbücher für Politik*, enz., waarin de Havelaarszaak behandeld,.. schynt te worden — men neemt daarin de geheele episode van Saïdjah op — eindigt met de professorale betuiging: «*Freie Arbeit ist die Lösung der Frage.*» En in de meeste Engelsche bladen en Reviews die van mynen stryd melding maken, vindt men iets dergelyks.

Is dat eenstemmig wanbegrip niet te zonderling, om te worden toegeschreven aan toevalligheid?

Zonderling... gewis! Om daartoe te geraken, heeft men zyn oordeel moeten verwringen tot het volgen van deze redenering:

«Er hadden in zekere landstreken afwykingen van de wet plaats.

«Een beambte die deze wet liefhad, en haar wilde gevolgd zien, trachtte te-vergeefs haar te handhaven.

«Een slecht onderrigt Landvoogd nam dit euvel, en dwong dien beambte zyn ontslag te nemen.

«Deze schreef daarop een boek waarin hy de vreeselyke gevolgen van 't schenden der wet trachtte te schetsen...

«*Dus* moet die wet veranderd worden.»

Zóó vreemd moet de gedachtenloop der «liberalen» geweest zyn, die meenden dat *ik* sympathiseren kon met hun streven: om het *Gezag* in hunne handen verbrokkeld te zien.

Want aldus behoort de in deze paragraaf behandelde vraag geformuleerd te worden, en niet met de woorden: schaadt het kultuur-monopolie aan de particuliere industrie?

Alweder geldt hier de zoo vaak gemaakte opmerking dat onjuistheid van uitdrukking het begrip verwart.

Met of zonder kultuur, met of zonder industrie — of liever

vóór dat alles — is er in Indië bestuur, orde, klem noodig. Kunnen de voorstanders van Vryen-Arbeid — wy weten nu reeds ten-deele wat dit woord beduidt — dit alles verschaffen?

Maar eilieve, zy hebben nog niet eenmaal blyk gegeven, aan de noodzakelykheid van zekere bestuurswyze *gedacht* te hebben. Al hun betoogen loopen over de waarheid *à la Palisse:* dat een industriëel op Java zooveel winnen kan. Van achtslaan op de mogelykheid voor een later geslacht, om winnende te blyven, vinden wy geen spoor. Evenmin als van staatkundig inzigt in de verhoudingen tusschen die altyd-winnende vreemdelingen en de nooit-winnende inlanders. Het toch zoo eenvoudig besef van de moeielykheid om op verren afstand van het Moederland, duizenden en millioenen by voortduring te dwingen tot... vrywilligheid, bestaat niet. Men vond in Indie eenen door kunst gekweekten boom: *het prestige*, gehandhaafd door het stelsel van gezag. Men genoot daarvan de vrucht, begeert die by voortduring te plukken, doch... de boom die ze leverde staat in den weg en moet omgehakt!

Welk *Regerings*stelsel slaan de «liberalen» voor? Zy spreken van hunne industrie, of daarmede alles gezegd ware. Die industrie zal dan toch wel bescherming noodig hebben? Het zal dan toch wel niet in de plannen liggen der Vry-arbeiders, hunne bezittingen en personen overgeleverd te zien aan den eersten den besten die hen bestelen of aanranden wil? Er zal dan toch *bestuur* noodig wezen?

Op welken grondslag moet dat bestuur gevestigd zyn? Van welken *focus* moet het gezag uitgaan? In wiens naam, en vooral *met welke middelen* moet dat gezag worden gehandhaafd?

De Vry-arbeider mag zich niet beroepen op de thans bestaande autoriteit, die na vernietiging van het stelsel waar-

op zy berust, zal verdwenen zyn. Stelt zich de party der «liberalen» eene Republiek voor? Eene onafhankelyksverklaring?

Wie dit beaamde, zou het speciaal-nederlandsch standpunt verlaten, waarop de «liberalen» voorgeven zich te bewegen, en dat ook ik — in dit vertoog althans — tot het myne koos.

Doch al ware dit zoo niet, al ontdeden de voorstanders van particuliere industrie zich van een belemmerend Neêrlandismus, om hun winstbejag te kleuren met een verkeerd toegepast wereldburgerschap, al beoogde men voor Java *staatkundige* vryheid, dan nog zoude de nieuwe orde van zaken, vele tientallen jaren lang worden voorafgegaan door onbeschryfelyke wanörde, door oorlog met al de ellende die deze na zich sleept, en de industriëel zoude zich — zeer tegen zyn zin voorzeker! — te wyden hebben aan een vak dat geenszins strookt met zyne beschaving- en fortuin-beoogende plannen . . . met dat van *soldaat* of *franc tireur*.

Ook zonder de zekerheid echter dat het vervangen der tegenwoordige ondergeschiktheid aan het Moederland, niet gunstig werken zoude op «industrie» ontken ik dat het in de bedoeling ligt der «liberalen» iets — wat dan ook — in de plaats te stellen van het bestaande. Elk fortuin zoekend Nederlander — het praedicaat als deelwoord met vierden naamval, en niet als één woord geschreven, is immers geene beleediging? — elk Nederlander die in Indië tracht ryk te worden, wenscht de vruchten van zyne — of anderer — inspanning in het Vaderland te verteren. Is er politische zin denkbaar by zoodanig stelsel van voorbedacht absenteïsme? Is er te verwachten van die gedurig heen-en-weêr trekkende individuen, zy die nooit eene *burgerschap* uitmaken, dat zy middelen kunnen beramen tot schepping

van eenen Staat waaraan steeds het allervoornaamste ingrediënt: *de burger*, ontbreken zal?

Immers neen. En hieraan is het dan ook toeteschryven dat de liberale party altyd blyft stilstaan by beschouwingen over Kultuur of Industrie, en nooit overstapt op het hoofdterrein der kwestie: het GEZAG, de wyze van bestuur. Men schynt de onderworpenheid van millioenen aan weinige duizenden, de natuurlykste zaak van de wereld te vinden. Die minderheid, verlamd, gebroken, vernietigd door voortdurende verwisseling van personen, heeft volgens het gevoelen der vry-arbeiders, geen enkel kunstmiddel noodig om zich staande te houden. Het uurwerk zal blyven loopen na 't verbreken van de veer . . .

Maar zou niet die minderheid versterkt worden door eene algemeene immigratie uit Europa, uit Amerika?

Ik erken hiervan de waarschynlykheid, of liever het is zeker dat de opheffing der bepalingen die thans het *Settlen* op Java belemmeren, het aantal der daar wonende blanken zal doen stygen.

Het aantal... maar de soort?

Er moet onmisbaar een stryd van rassen ontstaan, waarin het Europees-Amerikaansch element langer dan eene eeuw het onderspit delft, doch eindelyk — *indien het klimaat dit veroorlooft*, wat tot-nog-toe niemand weten kan — over den armen Javaan triumferen zal.

De redenen waarom ik dit, zeer tegen mynen wensch, geloof te moeten voorspellen, kan ik nu voorbygaan, om alleen te constateren dat van zoodanige verandering voor-als-nog geen spraak is, wyl zy niet in 't minste verband staat met de thans begeerde vergunning om den Javaan te pressen tot particulieren arbeid. De Nederlandsche industriëel immers hierop aandringende, beoogt daarmede niet te concurreren

met den zwerm *flibustiers* die in zoodanig geval Java overstroomen zouden? Hy wenscht goede zaken te maken onder eene bescherming àls van het tegenwoordig bestuur, doch... zònder dat bestuur. Men wil de tegenwoordige veiligheid blyven genieten... na verwydering der oorzaken waaruit zy voortvloeit. Het gebouw mag blyven, maar... de onderste verdieping moet omgekeerd.

Zoodanige omkeering kan niet liggen in de *bedoeling* der liberalen. Doch, bedoeld of niet, alleen op zulke verandering zou de verwachting kunnen gegrond zyn, na een eeuw van bloedigen stryd iets gevestigd te zien, dat eenigzins gelykt op de Staten van Zuid-Amerika met hunne *pronunciamento's*, basterd-taal, maandelyksche revolutiën, politieke doodvonnissen, en alles wat — van zéér verre indedaad! — doet denken aan een geregeld bestuur.

Toch zou hy die dit bestreefde, zich schuldig maken aan minder grove onzinnigheid, dan zy die met omverwerping van het bestaande, de voordeelen van dat bestaande willen blyven genieten. Eene verandering kàn eene verbetering zyn, doch dan behoort zy in zichzelf de oorzaken daarvan mede te brengen, en kan die niet ontleenen aan den vorigen toestand welks plaats zy innam.

Op het gevaar af van te veel herhaling — die onmisbare voorwaarde van elk apostolaat — vraag ik nog-eens: *welke bestuurswyze hebben de «liberalen» voor Indië voorteslaan?*

De al te naïve verwaarloozing van deze zyde der kwestie lokt de aandacht steeds op het mindere — op de *industrie* — en leidt haar van het meerdere af — *van de staatkundige mogelykheid om die industrie te blyven exploiteren.* Een Staatsman maakt die fout niet.

En zelfs de particulier is zoodra zyn eigen welzyn meer dadelyk op den voorgrond staat, wyzer dan hy blykt te

zyn in algemeene politiek. Hy wacht zich wel zich, zyn gezin en zyn vermogen bloottestellen aan de gevaren van een toestand, als die welken hy voor Java zegt wenschelyk te achten. Niemand vestigt zich in de binnenlanden van Borneo. Niemand waagt zich op Nieuw-Guinea. Ieder ziet in, dat hy dáár, niet beschermd door de prestige van 't Nederlandsch Gezagstelsel, onmogelyk slagen kan. Deze tegenzin om zich te vestigen op plaatsen waar dat stelsel niet bestaat, is eene hulde die 't door elken vry-arbeider wordt toegebragt.

En niet door onthouding alleen, maar door hunne *eigen handelingen* bewyzen de voorstanders van vryen-arbeid, dat zy het kultuurstelsel beschouwen als het eenig mogelyk middel tot het oefenen van gezag. Zyzelven immers passen het by elke gelegenheid toe. En dat moet wel.

De vreemdeling die op Java den voet zet met het doel om voordeel te behalen in ondernemingen van landbouw, zal dan toch wel moeten beginnen met eenig onderzoek naar den stand van zaken. Hy vindt in de eerste plaats, dat grond*bezit* uitzondering is, en dat hy dus moet trachten zich producten te verschaffen, door arbeid van *anderen* op den grond van *anderen* geteeld. Hoe handelt hy om hiertoe te geraken? Spreekt hy den proletariër aan? Dit zoude zelfs in Europa onzinnig zijn, waar toch de individualiteit zooveel sterker dan in Indië ontwikkeld is. Een paar handen toch, al waren die ter beschikking van den eigenaar, baat den «industriëel» niet. Hy heeft honderden, duizenden noodig. Al konde hy dezen byeenroepen, verzamelen, tot een praktischen *ploeg* vormen — 't geen in Indië zonder hulp der Hoofden onmogelyk, en zelfs volgens de begrippen van den Javaan *ongeoorloofd* is — van-waar bekomt hy de gronden die hy noodig heeft voor zyne kul-

tuur? Alles wyst hem naar het hoofd der *Dessah* of van het *district.*

Eenvoudiger waarheid kan er toch wel niet gezegd worden. Ook elders zoude men, by het voornemen van zekeren algemeenen arbeid, al zeer spoedig zich wenden tot den gezagvoerder van den streek waar men iets wenscht tot stand te brengen. Dit moge nu-en-dan in Europa kunnen vermeden worden — schoon 't ook daar onvoorzigtig blyft zich bloot te stellen aan tegenwerking van het bestuur — in Indië is deze loop der zaak onvermydelyk. Met en door de hulp der Hoofden is er *mogelykheid* eene onderneming uit te voeren, zonder die hulp is het ònmogelyk.

Ik houd dit voor een axioma. Mogt evenwel myne stelling worden tegengesproken, dan beroep ik my op de *zeer bittere* klagten der vry-arbeiders zelven over de tegenwerking van eenen « conservatieven Resident. » Hoe menig millioen bleef ongewonnen, omdat *die* Resident . . . »

Juist! De bedoelde millioenen zouden dus wèl gewonnen zyn, indien de booze Resident hadde meegewerkt. Wat ik bewyzen wilde.

Of nu dit « almagtig » bestuur ten-opzigte van den industriëel wordt vertegenwoordigd door eenen *Loerah*, *Bekel*, *Wedhono*, *Dhemang*, Regent of Resident, doet niet ter-zake. By dàt bestuur moet de fortuin zoekende Europeaan te-regt komen. Dàt bestuur moet hem de middelen aanwyzen en verschaffen, om zyn doel te bereiken.

De resident zelf echter, gesteld dat hy den industriëel wil begunstigen, komt met den geringen man niet in aanraking, en kan zyne welwillendheid slechts betoonen door een wenk, of — indien de zaak volkomen officiëel-oorbaar is — door een bevel aan den Regent. Deze, uit den aard der zaak te-veel *grand-seigneur* om persoonlyk met de bevol-

king in aanraking te komen, deelt den bekomen last mede aan het districtshoofd, den Dhemang of Wedhono. Het is voornamelyk op dezen sport van den hierarchischen ladder, dat de nieuweling in aanraking komt met het bestuur. Is dit Hoofd hem genegen, dan wordt het ontvangen bevel met onbekrompenheid uitgevoerd. Heeft echter de industriëel den Wedhono tegen zich, dan doen zich allerlei bezwaren op. Ieder ondernemer ziet weldra in, dat hy om iets te kunnen bereiken, zich beyveren moet met de Hoofden «wel te zyn.»

Hier-naar tracht hy dus. Geen bankiershuis op de hoofdplaatsen zou gelden voorschieten aan iemand die deze hoofdvoorwaarde van wèl slagen verwaarloosde. Met andere woorden: *niemand waagt zyn kapitaal in eene onderneming op Java, die niet op de grondbeginselen van het algemeen Gezagstelsel gebazeerd is.* En dit bedoelde ik met de verklaring dat ik de vry-arbeiders-*zelf* zoude oproepen als getuigen voor de onmisbaarheid van het door hen gewraakt Regeringsbeleid. Zy worden door de onomstootelyke logica der feiten gedwongen, juist, *letterlyk-juist* in het klein te doen, wat de Regering — evenzeer genoopt door den aard der zaak — zich verpligt zag te doen in het groot. Ieder industriëel is een Graaf VAN DEN BOSCH... op kleine schaal en voor eigen rekening.

Er bestaat alzoo volkomen overeenstemming in beginsel tusschen particuliere industrie en Gouvernements-kultuur. Laat ons nu het oog slaan op 't verschil in den uitslag.

Dat verschil kan zich openbaren:

a) *in het bedrag van dadelyke winst,*

b) *in korter of langeren duur van die winst,*

c) *in andere verdeeling daarvan,*

d) *in terugwerking op de beschaving en veredeling van den Javaan.*

Het eerste punt deed ik reeds af. Ik erkende dat het Gouvernementsstelsel nadeelig werkte op de particuliere industrie. Het spreekt vanzelf dat de Javaan die nu op officiëlen last koffi plant, niet te-gelyker-tyd op andere wyze kan werkzaam zyn, en dat alzoo zyne arbeidskracht onttrokken is aan de circulatie op de markt van vraag en aanbod. Ik wil echter nog verder gaan, en my verbinden tot het opsommen van honderde artikelen die op Java door eenen vry-arbeider — mits onder de onmisbare conditie van al-of-niet dankbaar erkende bescherming! — met voordeel zouden kunnen worden geproduceerd.

Indië kan geheel de schryvende wereld van papier voorzien. De indische *koffo* vervangt met voordeel de hennip. Men zou door Indië de cynsbaarheid aan Amerika voor zyn katoen, aan Noorwegen voor zyn hout kunnen afschudden. In het kort, Indië kan by-wyze van spreken *alles* leveren, tot aardappelen en asperges toe, die in hoedanigheid de Europesche te boven gaan. *) Maar eilieve, de schoenmaker

---

*) Het zoude my niet bevreemden indien deze stelling werd tegengesproken door hen die slechts weinige plaatsen van Indië bezochten. Dat men op Batavia geene aardbeien of asperges te zien krygt, weet ik. Maar elders zyn ze in overvloed, en van de beste hoedanigheid. Ik maak deze opmerking, om over het algemeen te klagen over de oppervlakkigheid van het oordeel der bewoners van de hoofdplaatsen. De meesten hunner kwamen nooit in aanraking met de inlandsche bevolking. Op Batavia heb ik Europeanen gekend, die na een verblyf van twintig, dertig jaren, met groote verbazing voor 't eerst van hun leven een inlandsch Hoofd zagen. Toch spreken dezulken later in den Haag mede over Javaansche

ten-onzent zou ook wel kunnen worden afgerigt tot het planten van koorn, tot vischvangst en jagt . . . is dit eene reden om hem zyn ambacht te doen opgeven? Hoe meer men de bepaalde kracht der Javanen aanwendt tot het verkrygen van koffi, suiker en indigo, hoe minder er van die kracht overblyft tot het produceren van iets anders. *) De vraag zy dus niet: wat kan Java voortbrengen? maar: welke productie is met het oog op volksaard †) en gevorderde inspanning, in-verband met een loonend débouché, de beste?

---

toestanden, en worden — vooral indien zy hunne meeningen weten te vergulden door de schittering van 't meêgebragt fortuin — met zekeren eerbied aangehoord. Over 't geheel speelt men een zonderling spel met het begrip: bevoegdheid. Want het zy verre dat ook allen die verblyf hielden in de Binnenlanden, tot behandeling der publieke zaak zouden geregtigd zyn. In Nederland zelf mag volgens onze ellendige kieswet niemand zich wettelyk bemoeien met de *res publica*, voor hy door het dragen van zeker aandeel in de belasting, zich op de hoogte van een middelmatig winkelier heeft weten te stellen. Al wat uit Indië komt mag meêspreken. Wie *kassi api* zeggen kan, is specialiteit.

*) Voor vier-en-twintig jaren was ik in de gelegenheid *in loco* de becyferingen na te rekenen van zekeren Resident die in zyn landschap de kaneelkultuur had opgevoerd tot eene hoogte die... de Leeuwenorde bleek te verdienen. Ook olie werd er gestookt, waarvan de droppel meer kostte dan een Javaansch huisgezin noodig heeft voor 't onderhoud van een geheel jaar.

†) Volksaard! Dit is de hoofdzaak. Er zullen eeuwen moeten verloopen voor de rystpelmolens het *toemboek*blok vervangen. Het ryststampen is een genoegen, als thans nog in vele streken van Duitschland het spinnen. Geen Europeesch fabrikaat kan ooit den gebatikten *kahin* verdringen. Staathuishoudkundigen die gewoonte, luim en poëzie verzuimen in rekening te brengen, begaan ontrouw aan hunne wetenschap — het gezond verstand toegepast op welvaart — die

«Maar,» vraagt men, «zoude het bedrag der winsten van alle particulieren, te-zamen genomen niet hooger zyn dan de som die nu de Nederlandsche schatkist uit Indië trekt? *)

Ongetwyfeld! De yver der fortuin zoekende industriëlen, niet begrensd door de ambtelyke bepalingen die den Dienaar van den Staat verbieden de snaren al te zeer te spannen, zoude — altyd echter onder de vleugelen van het orde-bewarend gezagstelsel! — wonderen doen, en een enorm cyfer by-een brengen. Ik wil gelooven dat éen jaar Vry-Arbeid den Javaan tien batige saldo's of «vaste bydragen» kosten zou.

Zulke goede opinie koester ik van de efficaciteit der particuliere industrie. †)

---

het letten op *alle*, ook niet-stoffelyke verschynselen voorschryft. Een protestantsch schilder of beeldhouwer zou in Vlaanderen, Italie Spanje, slechte zaken maken, indien hy *zyn* ongeloof tot rigtsnoer nam by de keuze der te vervaardigen voorwerpen. De smaak van 't volk waaronder hy zich beweegt, moet hem leiden, onverschillig of die smaak de zyne is. Het opdringen aan de massa, van denkbeelden die men meêbragt van elders, kan te-pas komen in martyrologie. By zaken als de in dit vertoog behandelde, is men genoódzaakt een ander standpunt intenemen.

*) Die som is veel te gering. Er wordt in Indië honderdmaal meer verwaarloosd dan 't batig saldo ooit bedroeg. Van koffi komt slechts de helft in de magazynen, en nog veel meer gaat er te-loor van de werkkracht der bevolking. Dit is alweder niet een gevolg van het stelsel, maar van de afwyking daarvan, die nadeelig werkt èn voor Nederland, èn voor den Javaan, èn voor de Hoofden zelf. Wetsverkrachting als die ik in den Havelaar bestreed, kan geen goede gevolgen hebben, voor wien ook.

†) En ik kan die meening met cyfers staven. Niemand zal ontkennen dat een industriëel op Java, hetzy in landelyke ondernemingen hetzy in den handel, binnen 10, 12 jaren fortuin maken

Maar.... 99/100 deel van die reusachtige winsten zouden in handen vallen van Amerikaansche, Engelsche, Duitsche en Fransche concurrenten.

De «liberalen» willen immers hunne niet-Nederlandsche natuurgenooten niet weren?

En:

Het tweede of derde jaar zou, door ondermyning van het

---

kan. De voorbeelden daarvan zyn zóó menigvuldig, dat het noodeloos wezen zoude namen te noemen. Die fortuinen variëren tusschen 2, 3 tonnen, en zoovele millioenen. Om matig te zyn, willen wy de som op slechts een half millioen, en den tijd waarin dat bedrag kan verkregen worden, op vyftien jaren stellen. By 't opheffen der belemmeringen die Java beletten eene *Kolonie* te zyn, zouden zich daar al zeer spoedig een paar millioenen blanken vestigen. Er is plaats voor meer! Doch stellen wy alweder dit cyfer op slechts één millioen. Men duizelt by de berekening van de som die dit millioen rykworders in weinig tyds zal weten by-een te gaêren, en voelt iets als medelyden met het nietig winstje waarmeê Nederland zich heeft laten afschepen.

Toen ik in de Minnebrieven de berekening maakte van wat één Gouverneur-Generaal als VAN TWIST aan de Natie kost, vond men die berekening overdreven, maar niemand antwoordde op myne vraag: *hoeveel is het dan?* Ook nu doe ik dien vraag. Ik neem genoegen met elke reductie van de door my zeer matig gestelde cyfers. Hoe men ook rekene, het blyft eene waarheid dat een vry toegelaten publiek van industriëlen oneindig meer uit Java zal weten te trekken, dan de Nederlandsche natie ooit daarvan genoot. En dit slechts heb ik hier te bewyzen. Het is dan ook 't besef hiervan, *zonder acht-slaan op by-omstandigheden*, die de kwestie over Vryen-Arbeid by onkundigen levendig houdt. Men gaat niet verder dan 't haken naar oogenblikkelyke winst, en ziet — als de jager die de jagtwet wil afschaffen — voorby, dat er weldra niets meer zou te winnen zyn... indien de jagt voor allen onvoorwaardelyk werd opengesteld.

*

gezag, aan welks wegstervend prestige men de ongehoorde voordeelen van het eerste te danken had, de aanvang gemaakt worden met den honderdjarigen stryd die Java van eenen winstgevenden akker herscheppen zou in eenen slagveld. Niet van particuliere «batige saldo's» zou dan meer de rede zyn. In-stede van het nagejaagd *fortuin*, zou men *gevaar* vinden. De rust ware vervangen door bloedigen wedyver, en met bitter berouw zou men het beschermend gezag terug-wenschen dat men vermoordde...

Men erft niet van zijn slagtoffer!

Dat zyn de voordeelen der «particuliere industrie» boven het gezagstelsel der Gouvernements-kultures.

Of meent de «industriëel» die thans door een kort bezoek met soms degoûtant gevlei of... door geschenken — die men particuliere kultuur-emolumenten zou kunnen noemen — zich de gunst van het Districtshoofd wist te verzekeren, dat hy zoo gemakkelyk slagen zoude, indien de streek bevolkt ware met concurrenten? Eén akker kan slechts ten behoeve van één belanghebbende bezaaid worden. Eén paar handen kan slechts arbeid verrigten in het belang van ééne onderneming. De Wedhono weifelt. Gisteren heeft hem concurrent A, B of C., met gelyk bezoek, met gelyk gevlei, met gelyk geschenk, hetzelfde verzocht...

Hy weet zich te redden. Het gevraagde kan niet worden toegestaan, maar... *il y a des accommodements!* De werkkracht van dàt dorp is toegezegd, die velden zijn besproken... ziedaar een anderen streek, ziedaar andere mannen — vrouwen en kinderen... goed! het getal is er — uit een ander dorp. Ieder is tevreden.

Neen... slechts A, B en C zyn tevreden gesteld, en maar alleen voor het oogenblik, doch het alphabet dergenen die fortuin zoeken, is zeer lang, ja oneindig. *Niet* oneindig

echter is de uitgestrektheid der bruikbare velden, het getal der handen, waarover de al te welwillende *Wedhono* beschikken kan. Hy geraakt beklemd tusschen de vleiery — het walgelyk *besohbqt* *) — van gisteren, en de geschenken van heden. Regt gaarne zoude hy allen willen tevreden stellen, maar dit is nu eens-vooral onmogelyk: *hy weigert*...

Eénmaal, tweemalen, ten derden male weigert hy, zonder noodlottig gevolg...

Daar klinkt eensklaps het omineuse: *go ahead!* dat tenallen-tyde elken volkplanter tot Amerikaan, elken Amerikaan tot wilde maakte... Wat niet gegeven werd, wordt genomen, afgenomen, hernomen. Het fanatismus der fortuin-religie kweekt helden. De stoute wint. De zwakke maakt party en tracht zich te wreken. Wraak eischt weerwraak, en de «particuliere industrie» wordt gesmoord in bloed!

De resident?...

Alsof er nog residenten wezen zouden op dat tydstip! Hy verdween met het gezag. De Nederlandsche resident heeft geen *raison d'être* in dien chaos. Hy bestond en oefende gezag, als schakel in de groote keten die alles tot één geheel verbond. Men heeft het regt niet, het verlies van den schakel te bejammeren, na moedwillig den keten verbroken te hebben.

De resident?...

Maar die is afgezet, gevlugt...

Afgezet? Neen! Men had zich deze onnoodige moeite niet te geven. Het sprak immers vanzelf, dat die ouderwets-

---

*) Ja walgelyk! Sommigen gaan tot *streelen.* Ik erken dat dit op den in dit opzigt gewoonlyk zeer kieschen inlander eenen verkeerden indruk maakt. Wel-aangeboden geschenken dragen beter vrucht.

heid verviel, na het invoeren der nieuwe orde van zaken?

De resident?...

Misschien vlugtte hy *niet.* Misschien schikte hy zich in den geest der eeuw, en sloot zich aan by de bende die daar ginds iemand *lyncht*...

Of is hyzelf de lyder?

Om 't even! Wie bekommert zich in zulken storm, om éénen schepeling?... « *Go ahead! go ahead!*... voorwaarts over puinhoopen en lyken... weg met dien man... hy heeft my gister beleedigd, geloof ik... hy of zyn broeder... of een ander... om 't even, weg met hem! Weg met die vrouw... ze schreit... vervelend gezang... weg met haar! En dat kind?... weg! Wat hebben wy hier kinderen noodig!... Weg met die *dessah*... vuur hier, de brand er in! Dat bosch... koffituin, klappers, *djati*... *never mind*... branden... *go ahead!*

Zoo doen de *trappers*... de ware mannen van het *go ahead!* daar ginds in de *backwoods* van het westen... hoerah, hoerah!»

Hoerah... voor wàt eigenlyk?

Hoerah voor de «particuliere industrie.»

Maar dit is waarlyk onze bedoeling niet, betuigen de «Vry-arbeiders» en ik geloof, als naar gewoonte, dat zy de zuivere waarheid spreken. Instede hunner onnoodige verzekering echter, dat zy slechts hun geldelyk voordeel en geenszins zulke gewelddadige omkeering beoogen, zouden zy verpligt zyn: *de middelen op te geven, waardoor*, na het doordryven hunner denkbeelden, *die gewelddadigheden zouden te voorkomen zyn?* Dàt is de taak der voorstanders van «Vryen-arbeid» niet het berekenen der winsten, die er te behalen *zouden* wezen, indien de rust kon bewaard blyven na het omvèrstooten van het gezag.

Mogt men meenen dat ik te donker kleurde? Het tegendeel is waar. Ik heb nog niet eenmaal gesproken van de rol, die er door het Javaansche volk en zyn hoofden *moet* gespeeld worden in dat vreesselyk drama, zoodra de pylbundel zal losgemaakt en tot zoovele afzonderlyke schichten uiteengevallen zyn. *Jakatra*, *Bantam*, *Cheribon*, *Solo*. *Djokja*, *Padjadjaran*, *Modjo-pait*, *Soendanees*, *Javaan*, *Madurees*, *Baliër*, *Hindoe* (Bedoeï), *Kust-maleier*, *Portugees* «liplap» *Chinees* . . . alles heeft herinneringen te handhaven of te wreken. In de harten van personen, familien en rassen gloort nog altyd de oude wrok, die in laaien gloed zal uitbreken, zoodra de storm der verkeerd begrepen vryheid dien aanblaast. Wat gespaard werd door den *revolver* der «Settlers», zal vallen onder lans, *Kris*, *Gollok* en *Klewang*.

En nu sprak ik van Java alleen. Hoe zal het zyn, als de *Sumatraan*, de *Makassaar*, de *Amboinees*, de *Alfoer*, zich aangestoken voelt door den algemeenen waanzin?

Het zoude my leed doen, indien deze schets van wat er, by het slaken der banden van de Indische huishouding, geschieden *moet*, aanleiding gaf, tot miskenning van het Indisch volkskarakter, waarin zooveel goeds is. De teugelloosheid van het losgelaten kwaad zou minder aan den mensch — Indiër of Europeër — dan aan de omstandigheden te wyten zyn. Om den Javaan niet te hard te beoordeelen, bedenke men, ten eerste, dat hy oude grieven te wreken heeft — een volk dat niet leest, is bedroevend sterk van geheugen! — vervolgens, dat niet *hy* de aanvaller, noch de wreedste, zyn zoude in den stryd. En eindelyk, dat geen Indisch bloedbad, in vreesselykheid ooit de *Jacqueriën* kàn overtreffen, die de geschiedschrijver van Europa met weerzin heeft moeten te-boek stellen.

By mangel aan rationele voorstellen van de zyde der «particuliere industriëlen» om dit alles te voorkomen — het is inderdaad gemakkelyker een bezwaar te ignoreren, dan het uit den weg te ruimen — blyft den tegenstanders, nu eenmaal de zaak by den waren naam genoemd, en voorgewende of ware onkunde dus voortaan onmogelyk is, den eenigen uitweg over: te *ontkennen*, dat de onbeperkte toelating van fortuin zoekende blanken in de Javasche binnenlanden, de geschetste gevolgen hebben zoude.

Myne schets is zeer onvolledig. *) Of zy onjuist is, zullen wy nader onderzoeken. Doch vooraf wenschte ik den Nederlandschen «liberaal» die dan toch erkennen zal, dat het doorzetten zyner begrippen zekere verandering in de Javasche huishouding zal te-weeg brengen, uittenoodigen, eene schets te leveren van de politieke toekomst *zyner* pogingen, wanneer die, in den stryd der partyen, met goed gevolg werden bekroond?

Ik zeg uitdrukkelyk: de *Nederlandsche* liberaal. Van wereldburgerschap spreek ik alweder niet. De kosmopoliet heeft andere inzigten, en màg die hebben. Dezen is Nederland slechts een stipjen op de kaart, wat Germaansche slibbe met minachting teruggespuwd door de zee. De wereldburger schrikt niet terug voor honderdjarige worsteling. Hy verbleekt niet by het voortschryden der geschiedenis, wadende in bloed. Hy blyft kalm by 't aanschouwen der verplettering van rassen in al te hevigen schok . . . hy weet wat ze beduiden, die groeikoortsen der mensheid.

---

*) En ze mag dit wezen, na ROORDA's *Vloekzang*, een prachtstuk van poëzie, waarby *Camille's* eed flauw klinkt. 't Spreekt vanzelf dat wy CORNEILLE roemen, en ROORDA — slechts een indische Nederlander — ignoreren. Hoe dit zy, de dichter van den Vloekzang is een *ziener* die de waarheid zegt. Maar de *Nederlandsche* G. G. die hem verbande, deed z'n pligt.

Maar . . . niet in *die* hoedanigheid zendt de *Nederlandsche* kiezer zynen vertegenwoordiger naar 's Gravenhage. Ik vraag den *Nederlander*, welke gevolgen de zegepraal der «liberale» begrippen op Java hebben zal?

Gesteld dat myne schets onjuist, myne menschkunde gebrekkig, myn staatkundige blik beneveld is, wàt voorspellen de betere zieners?

Indien ik gesproken had, instede van schryven, zoude ik zwygen na deze vraag, en antwoord wachten. Dat antwoord, door wien ook gegeven, hoe talentvol voorgedragen, hoe ook toegejuicht door geestverwanten... *moet* eene ongerymdheid zyn, en de onmogelykheid om zonder verkrachting van logiek, zich de toekomst van het geliberaliseerd Java *anders* voortestellen dan ik deed, zal aanvullen wat er ontbreekt aan myn talent, zal myne voorspelling verheffen tot zekerheid.

Voorloopig raad ik myn tegenstanders aan, zich te behelpen met de gewone uitvlugt van hen die niet weten te antwoorden, met de verzekering dat ik overdreven heb.

Indedaad, ik heb overdreven. De resident van wien ik sprak, is niet *gelyncht*, men heeft hem slechts . . .

Weg met dien toon! *Nederlanders*, bedenkt wat de gevolgen zullen zyn van de verstoorwoede uwer partyen — want ook de behouders hebben fouten gemaakt! — indien ik slechts *ten-deele* de waarheid had gezegd! Men kan iets uitwisschen van de schets die ik meêdeelde — al houd *ik* de juistheid van het geheel staande — en er zal genoeg overblyven, om u te doen terugschrikken voor zulke toekomst.

In afwachting van het «liberaal» program, waarvoor ik my ten dringendste aanbeveel, wensch ik nog op een en ander te wyzen, om de onmogelykheid in het licht te stellen, dat Nederland, op andere dan de thans gevolgde wyze, Java zou kunnen behouden.

Zyn er méér voorbeelden in de wereldgeschiedenis, dat een klein, betrekkelyk zwak volk, eeuwen lang, groote volkeren, op verren afstand, aan zich cynsbaar maakte? Ik geloof het niet. Om echter allen twyfel aan de juistheid van de conclusie die ik bouwen wil op deze waarheid, aftesnyden, wil ik aannemen, dat dit nog eenmaal, nog tweemalen, nog tien keeren geschied is. De verhouding van Nederland tot Indië, is dus òf *eenig* — wat ik beweer — òf *zeldzaam*, wat ik gemakshalve toegeef.

Ieder *Nederlander*, tenzy hy Indië een lastpost vinde, moet dus — ook by volkomen absentie van oordeel overigens — *a priori* ingenomen zyn met de middelen waardoor een zoo *zeldzaam* voorkomend kleinood werd verkregen en behouden. Hy moet huiverig zyn voor het aanwenden van *andere* middelen.

Ik kies, indien er nog verduidelyking noodig is, daartoe het volgend voorbeeld. Men bezit zeker nummer in eene lotery, waarin, op een *zeer groot* aantal loten, slechts tien pryzen te behalen zyn. Het bezit van een winnend nummer is dus eene even groote *zeldzaamheid*, als de Nederlandsche suprématie daar ginder, in verhouding tot de gegevens der wereldgeschiedenis. Daar blykt — door twee eeuwen ondervinding! — dat het *onwaarschynlyke* geschied, dat het *zeldzame* verkregen is: men is in het bezit van een winnend nummer. De prys is eene hooge jaarlyksche rente, neen, meer dan dat! Behalve uwe regtstreeksche inkomsten, ontvingt ge een ruim débouché voor uwen arbeid, een veld voor wetenschappelyke onderzoekingen, een oefenschool voor uw vernuft, een tuin voor uw vermaak, eene heerlykheid die uwen kleinen naam adelt . . .

Nederland is *grootmagt* door Indië, òf kan het zyn!
. . . ge ontvingt, by dat alles, de verzekering dat er voor het lot uwer kinderen zal gezorgd worden . . .

Daar komt iemand u zeer . . . « liberaal » aanraden, uw nummer te verwisselen voor een ander dat volgens zyne zeer plegtige « liberale » betuiging . . . . winnen *kan.*

Zoude men den dwaas die luisterde naar *zulk* voorstel, niet behooren op te sluiten?

Ligt er niet zekere . . . brooddronkenheid in het streven van hen, die aldus aanraden het verkregene wegtewerpen voor het onwaarschynlyke, voor het onmogelyke?

Ja, het *onmogelyke!* Want al mogt men, met verkrachting der Geschiedenis, het Nederlandsch gezag in Indië niet volstrekt éénig in zyne soort noemen, *op Java* is geene andere wyze van bestuur dan de thans gevolgde, denkbaar. In *die* lotery hebben wy — door op het juiste oogenblik met wisse hand toetegrypen — den eenig-mogelyken prys getrokken. Wie met dàt nummer niet tevreden is . . .

Wat begeert gy dan toch, liberalen? Winst? Zeer goed, doch voor wien? Voor *Nederland*, of voor een, tien, honderd uwer? Om den wil eens enkelen of van weinigen, zult ge dan toch niet beweren eene geheele staatkundige inrigting die proefhoudend bleek te zyn, te mogen omverwerpen? Of spreekt gy van velen[1], van *allen*, zoo als gy op straffe van inconsequentie spreken *moet.* Welnu, dan zoudt ge slagen, niet in uwen wensch, maar in het verkrygen van geestverwanten. Ierland zal u zyne *Fenians* leveren, Frankryk zyn *émigrés*, Italië zyn émérite *carbonari*, Amerika zyn *whaler*-matrozen — het schuim der zee — en later, nadat er geen *far west* meer bestaan zal, zyne *trappers*, die « pioneers of civilisation ». En China . . .

Waarlyk, wie aan meerderheid van stemmen hecht, als middel om te geraken tot juistheid van oordeel, ik kan hem verzekeren, dat in het Hemelsche Ryk alleen, driehonderd

millioenen stemmen voor de « liberale » party, en het openstellen van Java, gewonnen zyn. Ziedaar eene meerderheid die ik *écrasant* noem... in alle beteekenissen! *)

Hoe, met de grootste zorg waakt de Indische Regering over de hoedanigheden die den beambte in de binnenlanden moeten versieren †) voor hem mag worden toegestaan in

---

*) Meent men indedaad dat al dit volkje zich *van den Haag uit* zou laten regeren? Dan ben ik genoodzaakt die zoete illusie te verstoren door de opmerking dat wy reeds voor vele jaren — en dus ons nog iets minder zwak voelende dan wy sedert dien tyd door «liberaal» gekibbel geworden zyn — éénen Amerikaan niet aandurfden, en wel in 't brandpunt onzer nationale waardigheid, *in den Haag zelf*. De wegens « poging tot omverwerping van ons gezag» in Indië ter-dood veroordeelde vagabond GIBSON, wiens straf op zyn demoedig verzoek om gratie, in gevangenschap veranderd was, wist van Batavia te ontvlugten, en vertoonde zich kort daarna onbeschroomd te 's Gravenhage, waar hy o. a. geïntroduceerd en toegelaten werd in de Witte Sociëteit. Het eenige wat Nederland durfde doorzetten, was het weigeren van de door dat sujet gevorderde... schadevergoeding van 100.000 dollars. Dat echter de wettig gecondemneerde, uit eene Nederlandsch-Indische gevangenschap ontsnapte GIBSON, ongedeerd ons land bezoeken kon, geeft weinig hoop op ontwikkeling van énergie, indien hy met een paar maal honderd duizend soortgenooten Java eens weder mogt komen bezoeken.

†) Ik noodig ieder *dien 't om waarheid te-doen* is uit, zich eens te doen voorleggen de instructie voor de contrôleurs op Java. De onkundigste kan daaruit genoeg zien om te beoordeelen dat er nog al iets vereischt wordt om het indisch kunstwerk aan den gang te houden. En... wat men in die instructie vindt, is het voornaamste *niet*. De contrôleurs hebben zich niet te bemoeien met eigenlyk bestuur, met de *politieke* verhoudingen waarop het gansche geheim van onze suprématie berust.

aanraking te komen met het fyn organisme van ons gezag, en het zou ieder ander die als passagier, soldaat of matroos middel vond ginds te komen, vrystaan met ruwe hand de schepping te verstoren, welker grootsheid door haren eenvoud aan zyn blik ontsnapt? Men zoude de zoo hoffelyke, zoo nauwlettende, zoo *susceptible* Hoofden mogen blootstellen aan de onopgevoedheïd der nieuwelingen, aan de *suffisance* en den parvenu-trots der geslaagden? Men zou gedoogen, dat zekere soort van advokatery nog dieper wortel schoot dan thans reeds het geval is, zeker streven om met de — dikwijls slecht geredigeerde en dus daartoe maar al te bruikbare! — wet in de hand, den inlander uit koffituin of *Sawah* aftetrekken van zynen arbeid, om hem eens grondig te doen onderzoeken: «of de Resident wel in zyn regt was, by toepassing van artikel zóóveel, en of misschien een flink gesteld stuk aan de *Kamer* . . . de welmeenende opruier zou het wel leveren . . .

Men zoude dit alles moeten toelaten?

Maar gy, «liberale» fabriekheer, zoudt *gy* eene verhoudingsgewys-gelyke inmenging dulden in *uwe* zaak? Gy, koopman op uw kantoor? Gy, «liberale» huisvader zelfs, duldt *gy* dit in *uwe* huishouding? Of liever, want van alle claudicerende vergelykingen, hinkt deze het minst:

«Liberale» gezagvoerder van een oorlogschip, ontvangt *gy* «industriëlen» *aan boord?*

Burgerregt van den *Nederlander* in Indië? Voorzeker! Ook in Nederland zelf, heeft de Nederlander burgerregt. Geeft hem dit vryen toegang tot schatkist, Lands-atelier of . . . *kruidkamer?* Dit juist is burgerregt: van de Regering te vorderen, dat het eigendom van allen behoorlyk beschermd worde tegen onkundigen of kwaadwilligen.

c. « *Bij invoering van* « vryen-arbeid » (particuliere industrie) *zullen de winsten anders verdeeld zyn.* »

Gewis! wat thans de *Nederlandsche Staat* geniet, zal dan — wy hebben gezien hoe lang? — genoten worden door particulieren? Is dit zooveel beter? Baat het *den* Nederlander meer, dat A, B of C. ryk werd, dan dat er zóó- of zóóveel geld vloeide in de Nederlandsche schatkist? Is het welvaren der Nederlandsche koopvaardyvloot den burger minder aangenaam, dan de mogelykheid dat het stoomjacht van dezen of genen met dat van eenen Engelschen Lord zou kunnen wedyveren in pracht? Is het nuttiger dat sommigen onzer des noods in-staat zouden zijn, extratreinen voor zich alleen te betalen, dan dat aan *ieder* de gelegenheid gegeven worde zich goedkoop en snel te verplaatsen? Immers neen? En nu kende ik nog — al te toegevend! — aan particuliere kapitalen zekere weelde-circulatie toe, waaraan zy zich by onzen landaard in den regel niet schuldig maken. De in Indië rykgeworden Nederlandsche industriëel onderscheidt zich, op weinig uitzonderingen na, door zekere zedigheid die hem schynt te nopen alle uitspatting — *binnen'slands* ten minste — zorgvuldig te vermyden.

Hoe dit zy, màg de Nederlandsche Staat het eigendom van *allen* wegschenken aan weinigen? Behoort niet — ik zeg niet: *Indië*, maar de daar met zooveel moeite en zorg aangeknoopte relatie mèt Indië — aan het geheele Nederlandsche Volk? Met welk regt mag men de bron die voor *allen* behoort te vloeien, en die alleen door zeer zorgvuldig toezigt kan bewaard blyven voor verzanding, toegankelyk stellen voor ieder?

Ik zeide dat de opbrengst van Indië slechts voor een deel

in de Nederlandsche schatkist vloeit, en doelde daarby op de vele voordeelen, die het Gouvernements-stelsel, minder regtstreeks, maar tevens op minder précaire wyze dan door « vryen-arbeid » in handen van particulieren doet overgaan. Meenen byv. de Nederlandsche aandeelhouders in een administratie-kantoor te Batavia, dat hunne winsten geheel onafhankelyk zyn van het Gezag-systeem in de binnenlanden? Ik durf beweren dat er nooit in eenig koopmansboek op een der hoofdplaatsen — al hadde dan ook, gelyk te Batavia vaak het geval is, noch de chef der firma, noch een zyner bedienden, ooit een inlandsch hoofd gezien — ik beweer dat er nooit een post in zoodanig boek werd ingeschreven, die gesloten had *kunnen* worden, indien er niet als het ware een net van autoriteit over geheel Java ware geworpen. Gelyk eene Europesche hoofdstad behoefte heeft aan de « province » om stoffelyk te kunnen bestaan, is de existentie der Javasche hoofdplaatsen — behalve door eene gelyke stoffelyke behoefte aan voeding — ondenkbaar, zonder het orde-bewarend gezag in de binnenlanden, waarvan de zoogenaamde hoofdplaats indedaad slechts een complément is. Dat vele bewoners van Batavia, Samarang en Soerabaya dit uit het oog verliezen, komt mij niet vreemd voor. Staatkundige zin is niet zeer algemeen. Hoogstens beaamt men — en zelfs hieraan denken niet allen — de *staathuishoudkundige* afhankelykheid eener hoofdplaats, van het binnenland dat produkt levert en débouché vormt. Aan de *tucht* die het produceren moet mogelyk maken, en het débouché open houden, denkt men niet. Toch moet ik hier herinneren aan zeker gezegde dat, nu en dan, in den vorm eener soort van kortswyl geuit, aantoont hoe het besef der vreemdsoortigheid onzer verhouding op Java — den toestand dien ik éénig noemde — zich baan breekt. «Indien de Java-

nen ons verdryven wilden, zouden zy geene wapens behoeven, zy kunnen ons *wegdringen.*»

Juist! Veertien millioen zielen kunnen eenige duizenden ligtelyk wegdringen. Waarom doen zy het niet?

Het leger? Een eigenlyk gezegd leger bestaat in Indië niet. De uitgestrektheid onzer bezittingeu vordert eene verbrokkeling van militaire magt, die het by-een zyn van een bataillon tot eene zeldzaamheid maakt. *) Bovendien, van dat leger bestaat verreweg het grootste deel uit inlanders, die op eene niet zeer loffelyke wyze tot de dienst geprest zyn §) en waarop dus, in een stryd der rassen, misschien niet zoude kunnen gerekend worden.

Er moet dan toch *iets* bestaan dat onze zwakte in Indië onderstennt, een *oorzaak* van zulke gevolgen. Want, in weerwil van dit alles, in weerwil van de soms al te zware proef waarop de Javaansche ondergeschiktheid gesteld werd, *we zyn er nog!*

Zal hy die de Indische baten anders wilde verdeeld zien, tevens, op *goede gronden*, middelen kunnen aanwyzen eener andere verdeeling van *verantwoordelykheid?* Zal elke particulier die meer en anders winnen wil dan thans, naarmate van zyn groeiend fortuin bydragen tot de algemeene zekerheid? Dit zal niemand in ernst beweren, vooral dewyl ook by den besten wil de mogelykheid ontbreken zou. Men brengt geen kunststuk voort — en ons bestaan in Indië *is* een kunststuk — zonder vastberaamd plan, zonder stelselmatigen voortgang, zonder éénheid in doel, zonder in-elkaêr grypende middelen.

---

*) In de Preanger regentschappen, eene provincie die naar ik meen 600.000 zielen telt, was — en is waarschynlyk nog — de hoogste militaire autoriteit een 1e Luitenant!

§) Zie de noot op blz. 28.

Eene andere verdeeling van de winst? Regtstreeksche aanraking van het Europeesch element met de bevolking? In wiens naam zoude alsdan regt gesproken worden, en in wiens naam gehandhaafd? Men zal toch niet beweren dat by eene zoo groote wryving van belangen, ten allen tyde elke twist zal kunnen vermeden worden. Zal de prosperérende particulier zyn eigen deurwaarder, zyn eigen regter zyn? Het Gouvernement? Maar dat Gouvernement is factisch onttroond, van het oogenblik dat men zich onbesuisd indrong tusschen de raderen van het mécanisme. Zoude men vorderen van een uurwerk, dat het geregeld zal voortloopen, nadat men de werking der vêer op het geheel, het spel der raderen onderling, belette door tusschengestrooid zand en... vuil? Of juister, nadat men den geheelen zamenhang *verbrak?*

Ik vraagde wie deurwaarder zyn zal, en dring aan op antwoord. Welke *magt* zal de woorden der wet, van ydelen klank verheffen tot geëerbiedigde tooverspreuk? De particuliere industriëlen zullen toch wel weten, dat niet het stukje zegelpapier, niet de koperen plaat van den exécuteur, als zóódanig, ontzag inboezemen, en dat deze zaken slechts invloed uitoefenen, zoolang zy te beschouwen zyn als symbolen van...

Welk *shibboleth* zal het uwe zyn, o Vry-arbeiders? Zult ge u beroepen op uwen wensch om spoedig uwen rykdom te réaliseren en in veiligheid te brengen? Die wensch is niet onnatuurlyk... doch heeft op den gedaagde geenen invloed. Hy van zynen kant, nòg natuurlyker, wenscht te behouden wat hy heeft, en zal maar niet willen inzien, waarom hy — ingezetene, en *blyvende* in zyn land — u behulpzaam wezen moet in uw zelfzuchtig absentéïsme. *)

---

*) Ik vond in eene Samarangsche courant van 14 October 1867

Doch gesteld dat het Gouvernements *gezag* kon blyven bestaan na vernietiging van 't *stelsel* waarop het berust, hoe zoudt gy «liberalen» die de winsten anders verdeeld wenscht, hoe zoudt gy het uwe bydragen in de *lasten?* Welk evenredig deel draagt ge in de kosten van het leger dat nu klein is, doch énorm zoude moeten zyn zoodra uw stelsel ingang vond? Wat betaalt gy aan de Marine, die ook vertiendubbeld zoude moeten worden? Wat aan het regts- en policiewezen?

Ieder «industrieel» begrypt de redenen waarom een te Weenen of Parys vervaardigd klavier, in de binnenlanden van Java niet dan tegen zeer hoogen prys te bekomen is. Is de stap zoo wyd, om van die waarheid, te geraken tot het bezef van de *duurte der uit Nederland ingevoerde autoriteit?* En nog iets: waarom vervaardigt men dat klavier niet zelf, instede van zich cynsbaar te maken aan den Europeschen fabrikant! Kunt ge het niet? Noch met minder kosten, noch zelfs door hooger uitgaaf? Kunt ge dat niet?... In *geen geval?*

Hoe kunt ge dan beweren in-staat te zyn, voor gelyken of al ware het voor hoogeren prys, dat andere kunstwerk te leveren, zooveel grooter dan eene piano: *de staatkundige suprématie van Nederland over Indië!*

---

in een artikel geteekend: *waarheid* de opmerking «dat de verblyfplaatsen voor gevangenen of gestraften met 100% *of meer* ruimte zouden moeten worden vergroot, indien men gevolg gaf aan de klagten wegens onaangezuiverde voorschotten aan Javanen, alleen door tabaksplanters in de residentie Rembang.»

Die opmerking is juist. En dan moet men er by weten dat die voorschotten in den regel opgedrongen zyn.

d. « *Het kultuur(gezag)stelsel werkt nadeelig op de intellectuële en morele ontwikkeling van den Javaan.* »

Ik noemde reeds deze beschuldiging, *in den mond der voorstanders van vryen-arbeid*, ongerymd, of . . . erger. Dit laatste namelyk zoude het geval wezen, indien de vurige belangstelling in den zedelyken en verstandelyken toestand der Javanen, slechts een voorwendsel ware om door het in beweging brengen van de gemoederen der kiezers, een partydoel te bereiken. Dan toch zoude men genoodzaakt zyn, aan huichelary te denken. Ik deed reeds de vraag, of het uitgemaakt zeker is, dat ieder Nederlander, om-den-wille der consequentie, beduidt dit: ieder *Europeaan*, ieder *blanke*, dus ook de GIBSONS — het regt en de geschiktheid heeft, om den rol van beschaver op zich te nemen? Indien de voorstanders der « particuliere industrie » dit ontkennen — gelyk van verstandige lieden te verwachten is — dan blyft het my een raadsel hoe er opregtheid heerschen kan in het streven om den Javaan overteleveren aan de horde van onbevoegde beschavers, die aldra het gezegend Indië overstroomen zoude. Dewyl ik nu echter, voorloopig en zoolang mogelyk, die opregtheid niet in twyfel trekken wil, geloof ik de goede trouw der dwaling te kunnen verklaren, door de volgende gissing. Een beschaafd, welmeenend, bekwaam persoon verkeert in het geloof dat het tegenwoordig stelsel nadeelig werkt op de beschaving van den Oosterling. Uit menschenmin acht hy zich zedelyk verpligt het zyne bytedragen tot verandering. Gelyk een redelyk wezen betaamt, vergenoegt hy zich niet met bestryding van het bestaande kwaad — het *stelsel* — doch schept hy zich een program der toekomst zoo-als die worden zal nadat zyne denkbeelden ingang zullen gevonden

hebben: *particuliere industrie*, *vrywillige arbeid.* Dan zal hyzelf zich begeven naar het land dat sedert eeuwen smacht naar 't licht dat hy daar verspreiden wil. Zyn vermogen wil hy gaan offeren op het altaar der beschaving . . .

« Geenszins, roept my de « particuliere industriëel » toe, dat zoude nu juist niet myne bedoeling zyn . . .

En ik trek terstond die laatste woorden in, als hoogst ongepast. Want ik moet erkennen dat zoodanige fortuinoffering wel is waar zeer « particulier » zou mogen heeten, maar geen gegronde aanspraak maken mag op de benaming van « industriëel. »

Het zy zoo! De fortuin van den beschaver moet *behouden* blyven . . .

Alweder word ik door den betrokkene in de rede gevallen met de betuiging, dat ik zyn program der toekomst onjuist voorstel. Hy erkent volmondig dat hy zich niet afkeerig voelt van het denkbeeld zyne fortuin *verbeterd* te zien, en beweert dat deze wensch volstrekt niet in tegenspraak is met het voorgenomen apostelschap.

Zeer wel! Gebruik makende van de welwillende correctie, neem ik aan dat eenige verbetering van des beschavers tydelyke omstandigheden . . .

« Nog niet volkomen juist uitgedrukt! Ik bedoelde . . .

Gy bedoeldet: eene zeer *groote* verbetering?

« Ja . . . eigenlyk, wèl beschouwd . . . want zie . . . als men zyn Vaderland verlaat, zyne vrienden, zyne betrekkingen . . . het offer . . . het klimaat . . . de verre reis . . . de onzekerheid of men ooit zal terugkeeren, om de vruchten van . . . »

Van de Javaansche beschaving te genieten in het Willemspark, te Nizza, te Parys? . . .

Ik had my voorgenomen deze paragraaf met wat minder bitterheid te behandelen dan het onderwerp medebrengt. Die taak schynt moeielyk. *Difficile satyram non scribere!* Ik betwyfel of het mogelyk wezen zal, by het volgen van den gedachtenloop des aanstaanden «particulieren industriëels» de vooropgestelde welmeenendheid te handhaven. Ik voor my heb *andere* begrippen van de aandrift tot het verkondigen eener blyde boodschap, en moet myne verbeelding geweld aandoen, om me een apostel voortestellen, die niet ongaarne zyne zending zou willen verbinden met de betrekking van aspirant-millionair. Ik meen te begrypen hoe het genot van een hooger gestemd zieleleven, de zucht tot verbreiding der oorzaken daarvan met zich brengt. Ik begryp zendelingschap . . . offerzucht . . .

Maar niet volkomen bevat ik die ineensmelting van hoog en laag, dat najagen van het ideale, met behoud van het meer gewone. Ronduit gezegd, ik betwyfel evenzeer of de genius der besehaving gediend zoude zyn met dat amalgameren van roeping, als dat een bankiershuis zyne fondsen zoude wagen in zulke beschavende industrie. De praktyk heeft behoefte aan resultaten in *cyfers*. De idealist «doet» in gevoelens, gevoel, gevoeligheid, altemaal zaken die zeer in het afgetrokkene worden geëerbiedigd, doch geen gewigt in de schaal werpen by financiële ondernemingen.

Dat in de wereldgeschiedenis zeer dikwyls handel het voertuig van beschaving geweest is, valt niet te ontkennen. Het voertuig . . . gewis! Maar hier is spraak van *voerlieden*. Na eeuwen zal, om een voorbeeld te noemen, de geschiedenis der beschaving van zekere streken in Noord-Amerika, dagteekenen van den tyd der beverjagers en Siberische ivoorzoekers, maar niemand zal dezen lieden den rang van beschavings-apostelen toekennen. De vraag is dus,

wat Indië aangaat, niet: of er ten laatste — misschien eerst na den eeuw van stryd, waarop ik doelde — uit immigratie van het blanke ras iets goeds zou kunnen geboren worden, de vraag is en blyft hier: of de *Nederlandsche* «industrieel» fortuin zoekende, Indië beschaven . . . of hy, civilisatie beoogende, fortuin maken zal?»

Het tweede gedeelte dezer vraag heb ik reeds ontkennend beantwoord door het betoog dat by eene volkomene openstelling van Indië, de eenig mogelyke «industrie» die van *held* wezen zal. Het eerste deel behoort in *deze* paragraaf te huis, en ik wil dus pogen my te verplaatsen in den gemoedstoestand aan den beschavings-industriëel, met het vaste voornemen te blyven gelooven aan zyne goede trouw.

Wy vergeten dus zyne bedremmeldheid, op den oogenblik toen ik hem betrapte op het najagen van zeker *bien-être*, dat den achtergrond vulde van zyne toekomst-schildery. De beschaver zal zyne fortuin behouden, vermeerderen, zeer sterk vermeerderen, daarna *niet* naar Nizza gaan, noch naar Parys, noch naar het Willemspark, maar — altyd voortgaande den Javaan te beschaven — zich in Indië blyven ophouden, Hy zal daar huwen — indien zyne beschavingsarbeid hem daartoe den tyd laat — hy zal, onder gelyke voorwaarde, kinderen krygen, die op hunne beurt de fortuinvermeerdering, hand aan hand met het beschavingswerk, yverig zullen voortzetten, en ziedaar de groote zaak behoorlyk ingeleid. Als een zuurdeessem zal de beschavende — en fortuinvermeerderende! — geest van den «welmeenenden» volkplanter zich uitbreiden. Weldra zal er geene onbeschaafdheid — en fortuin! — genoeg te vinden zyn om den onleschbaren dorst naar beschaven — en fortuin! — te stillen. By middelmatigen aanwas der beschavende familie, kan zy in weinige eeuwen tot een respectablen volksstam aangegroeid

zyn, en ik voorzie zelfs de behoefte aan export van 't artikel: beschaving — en fortuin! — dat de stamheer zoo welwillend invoerde. Het is te hopen dat de naneven — die uit overmaat van fortuin, alsdan geene «industrie» zullen noodig hebben om zich van hun excedent van beschaving te ontdoen, tegen dien tyd een blik van medelyden op het ontschaafd Europa zullen werpen, en het voorgeschoten zaad met rype vrucht, kosteloos terugbetalen...

«Dat is eene *charge*, geen redenering!...

Ja! *Waarom* is het eene charge? Omdat niet aldus de zaken zich *kunnen* toedragen. Ik overdreef de zotterny der illusie, niet *om* iets te bewyzen, maar om *voortebereiden tot het aannemen* der bewyzen: dat *beschaving*, *als bykomend onderdeel van industrie*,' *niet bestaan kan*, noch in de meening van *praktische* individuen, noch in de werkelykheid.

«*Paulus machte Christen*, *aber kein kolonisten*» heeft de zeer praktische groote Frits gezegd, en het is voor de eer der industriële beschavers te betreuren, dat zy zich dezen wenk moesten laten geven door een wereldsch wysgeer. De opregt-gemoedelyke yveraar voor hoogere dingen heeft geene vermaning noodig van den armen gewonen mensch die slechts aardsche koningryken verovert. Hy toch kent en minacht de nietigheid van het vergankelyke, en zoude — al kon hy den hooggespannen geest laag genoeg stemmen tot het najagen van wereldsch genot — de vruchten dier inspanning versmaden. Hy zoude geen broeder erkennen in den opgedrongen medearbeider die voorgaf, als hy, te gloeien voor veredeling, lichtverspreiding, beschaving, en toch te-gelyker-tyd zich toelegde op...

Alweder ben ik afgedwaald. Het schynt eene eigenaardige moeielykheid met zich te brengen, zich den beschavenden

industriëel ongeschonden voor te stellen, niet besmet met de vreeselyke zonde der huichelary.

En dat wilde ik toch.

Nog eenmaal dus: hy is welmeenend, opregt. Myne satyre treffe niet *zyne voornemens*, maar de mogelykheid van *slagen* Waarom alzoo is myne overdrevene schets van het nieuw Icarie, eene *Utopie?*

Omdat de welmeenendheid die wy nu eenmaal *willen* vooronderstellen in den industriëlen beschaver, niet kan bestaan by *allen* die in het geopend Indië fortuin zullen zoeken, met of zonder beschaving dan, *voire* zelfs met ietwat *on*beschaafdheid . . .

Na zoo dapper te hebben geworsteld met de moeielykheid om aan het onbevlekt apostelschap te gelooven aan den particulieren industriëel, zal deze my in ruil voor myn zeer zware taak, toch wel de zooveel gemakkelyker erkentenis gunnen, dat niet *alle* zyne mede-arbeiders in den hof der welvaart, geschikte verkondigers zyn van het Woord dat Europa dien armen zwarten lieden wil toeroepen. Myne overtuiging hiervan staat, ook zonder die erkentenis, redelyk vast, en ik zoude my kunnen voorstellen hoe men by invoering van een beschavings-systeem — in den geest van het thans bestaande Gezag-stelsel, daar elke andere regeling stryden zou met de *bestaande feiten* — aldra zou moeten overgaan tot zeker monopolie, zekere inquisitoriale uitsluiting van andersdenkenden. Twee, of meer beschavers immers, tegen elkander in beschavende, zouden alligt in zeer onbeschavende collisie geraken. Het spreekwoord: du *choc des opinions*, enz. is — gelyk byna alle spreekwoorden — slechts gedeeltelyk waar, en 't woord «*choc*» dient my voortreffelyk, om geheel iets anders te betoogen, dan de «wysheid van velen» bedoelde, toen zy waarheid wilde doen voortkomen uit een *schok*.

Schokken op Java? Indedaad, het zoude eene zonderlinge « waarheid » zyn, die om voor den dag te komen *dat* middel koos, op *die* plaats!

En alweder moet ik hier het onderscheid doen in 't oog vallen, tusschen het oordeel dat den wereld-wysgeer vrystaat, en dat den *Nederlander* voegt.

De Natie betaalt haren Staatsdienaars niet voor wereldbeschaving. Wie zóó hoog vliegt, zweeft ver boven Landsbelang en stembus. Hy kent geene grenzen die volkeren scheiden van volkeren, staten van staten, werelddeel van werelddeel. Ter nauwernood is hem onze kleine aarde ruim genoeg... en die sterren... dat firmament...

We zyn in *Nederland!* We zyn burgers van den kleinen Staat die hoogstwaarschynlyk eerlang het «*luctor et emergo!*» zal moeten in praktyk brengen, om niet onder te gaan. De toestand in Europa is zorgwekkend. Beklemd tusschen naburen, die òf in période van groei, òf door behoefte aan verzet tegen dat groeien, zich weldra zullen genoodzaakt zien zich ten onzen koste de hand te reiken, of — niet minder ten-onzen-koste! — elkander op onzen grond te bestryden, is het wachtwoord van den dag: waakzaamheid! De ware beschaving zal dan toch wel niet in stryd wezen met het gezond verstand! Dat gezond verstand schryft voor, zich te bemoeien met de dingen die naby zyn en voor de deur staan, niet zyne krachten te verspillen aan de hersenschimmige taak om vèr van ons iets onbereikbaars na te jagen, waardoor wy de middelen verliezen zouden, die we zoo hoog noodig hebben om wel te verrigten wat ons de omstandigheden te doen geven in onze nabyheid. Al ware het civiliseren van den Javaan, op dit oogenblik en op de wyze zooals « Vry-arbeiders » en « particuliere industriëlen » zich dat voorstellen, wenschelyk en uitvoerbaar, dan nog vraag ik

of het *thans* de tyd is de daartoe noodige inspanning afteleiden naar buiten? Gelyken zy die daartoe aandryven, niet op den zeeman die, buien ziende opzetten aan den horizon, zich bezighoudt met menschlievende berekeningen over betere inrigting van gevangenissen of weeshuizen? De ware menschlievendheid schryft voor dat hy zorg-drage voor 't behoud van zyn schip, en van de schepelingen die aan hem hun leven toevertrouwden in de verwachting dat hy in de ure des gevaars zou vaststaan op zyn post.

Wie er klagen moge over de fouten in ons bestuur van Indië, vrage zich af of het *nu* de tyd is — ik zeg niet om die te herstellen, daartoe is elke tyd geschikt, maar — om dat herstel te zoeken in eene *omkeering*, welker gevolgen allernoodlottigst zullen werken op de tegenwoordige omstandigheden van het Vaderland? Al hadden zy die het stelsel van bestuur in Indië wraken, regt in de meening dat «Vry-arbeid» en «particuliere industrie» gunstig zullen werken op de beschaving van den Javaan, is de stond om aan die beschavingsmanie den vryen teugel te vieren, goed gekozen? Heeft niet Nederland zelf behoefte aan de geestkracht zyner zonen? Mag men den krygsman vèr zenden, indien de vyand dreigt in de nabyheid? Mogen wy onzen nazaten regt geven tot het verwyt: «gy mannen van invloed, kracht, talent, genie... gy verliet de zaak die regt had op uwe gaven, juist toen zy daaraan het meest behoefte had. Gy misbruiktet het erfdeel *uwer* Vaderen, om ons aan wien ge dat ongeschonden hadt moeten overdragen, het onze te doen verliezen. Gy hieldt u bezig met de onnoodige beschaving van den Javaan . . . òns bragt ge slaverny. Gy ontstaakt daar een fakkel die licht geven zou, en brand stichtte . . . òns liet ge in duisternis. Den vreemde drongt gy tegen dank

een onbegrepen blyde boodschap op . . . òns liet ge in wanhoop . . .

Wy vloeken u, o voorgeslacht!»

Misschien oppert men na dit alles de vraag of ik het Kultuurstelsel in al zyne onderdeelen goedkeur? En zoo neen, wat daarin naar myn inzien zou behooren veranderd te worden?

De laatste vraag heeft geene beantwoording noodig, zoolang het geheele stelsel door verminkende bepalingen van onkundige ministers, en door pligtverzuim van trage landvoogden, illusoir wordt gemaakt. En dat is sedert vele jaren het geval. Hoogstwaarschynlyk zou VAN DEN BOSCH zelf, indien hy de werking zyner inrigting iets langer had kunnen gadeslaan, vele wyzigingen hebben ingevoerd in de onderdeelen, altyd echter met behoud van het hoofdprincipe: *ondeelbaarheid van gezag.* Doch wat baten partiële verbeteringen der wet, indien nu eenmaal het denkbeeld wortel schoot dat die wet niet behoeft te worden opgevolgd, ja zelfs dat de naleving daarvan als strafbaar beschouwd wordt?

Sedert een paar jaren zyn de Kultuur-emolumenten, die ten nadeele der Bevolking opwekten tot over-yver, afgeschaft en in zekeren zin is die maatregel te pryzen. *) Ook het

*) *In zekeren zin.* Die maatregel had moeten vergezeld gaan van eene evenredige verhooging der vaste inkomsten. Een ambtenaar in de binnenlanden kan *onmogelyk* de uitgaven bestryden waartoe hy door zyne functiën wordt gedrongen, zonder tot het verderfelyk: «mintah toelong» zyn toevlugt te nemen. Niets is den Hoofden aangenamer, daar het gedurig beroep op hunne hulp — dat wil zeggen: op de hulp der Bevolking — zekere stilzwygende wettiging medebrengt van het misbruik dat zyzelf van de Bevolking maken.

bepalen van den afstand waarop een inlander tot het verrigten van gedwongen arbeid, van zyne woning mag worden verwyderd, zou te pryzcn zyn, *indien ze opregt was.* Meent men dat ze wordt opgevolgd? Dan zou er veel moeten veranderd zyn op Java, sedert den tyd dat ik my vruchteloos verzette tegen de dagelyksche afwyking van even nuttige bepalingen.

De tyd is nog niet gekomen, dat men baat vinden zou by de zuivering van het tegenwoordig stelsel, van al de fouten die het *in de onderdeelen* aankleven, men zou moeten beginnen met de zorg *dat het voorgeschrevene werd uitgevoerd.* Zoolang deze eenvoudige waarheid miskend wordt, is alle poging tot verbetering ydel.

De verwaarloozing der eerste beginselen van gezond verstand, pligtbesef en goede trouw, bragt op Java gruwelen voort, waarvan de menschenvriend terugschrikt, maar die gruwelen op rekening te stellen van eene inrigting, waaruit alleen de middelen te putten zyn om ze te voorkomen, is valsheid. Toen ik te Lebak klaagde over de verkrachting van de wet, en schipbreuk leed op den onwil van een traag, onkundig en bedrogen Gouverneur-Generaal, kwam het niet in my op, my over die wet te beklagen, het eenig steunpnnt waarop ik myne klagten gronden kon. Er ware *mogelykheid* geweest eenen Landvoogd te treffen, iets minder tot rust geneigd, iets minder ingenomen door het denken aan zyn aanstaand vertrek, iets menschlievender, iets bekwamer, iets minder bot . . .

Op welke mogelykheid van slagen hadde ik mogen hopen, indien de wet waarop ik my beriep, *niet* bestaan had? Geene.

Hoe ellendig thans de toestand zy, er staat toch nog altyd *geschreven* dat de inlander niet mag mishandeld worden.

Misschien komt er een tyd dat men die bepaling de moeite van 't nakomen waard keurt. Misschien . . .

Doch als men haar uitwischt . . . als men de traagheid en 't vervloekt «door de vingers zien» — nu stilzwygend gekleurd met tint van politiek beginsel — *expressis verbis* verheft tot wettelyke bepaling . . . als men het 55e artikel van het Regeringsreglement vernietigt . . . als men de mishandeling van den inlander *voorschryft* . . .

«Maar dàt willen wy zoo min als gy, roepen de vryarbeiders. Integendeel, hy moet beschermd worden. Wy vorderen regt voor allen, stipt regt . . .»

Gy die dit zegt, ik geloof u. Maar zyt ge zeker dat dit regtsgevoel allen zal bezielen, die u vergezellen op den aanstaanden Argonautentogt naar Insulinde? Kunt gy instaan voor het legioen fortuinzoekers — in één woord geschreven ditmaal — die uwe mededingers wezen zullen naar 't gulden vlies?

Daarvan kùnt ge niet zeker zyn. Ge zyt zeker van het tegendeel!

«De boozen zullen beteugeld worden door . . .

Door de wet?

«Zekerlyk, Er zal bepaald worden . . .

Al wat goed is, bovenmenschelyk goed, ik geloof u. En wie zal die bepalingen handhaven?

«Wy zullen . . .

Ja gy en uwe geestverwanten die allen opregt en edelmoedig, regtvaardig en onbaatzuchtig zyn. Maar kunt gy instaan voor de duizenden die slechts de begeerte naar fortuin met u gemeen hebben, en overigens niet als gy vervuld zyn van deugdzamen yver?

«Zy zullen gedwongen worden . . .

Tot het goede, gewis! Maar eilieve: door *wien*, door *wie?*

«Wy zullen....

Ongetwyfeld! Gy en andere braven zult trachten het booze te breidelen. Maar wie de wereld kent, en vooral de wereld waarin de *kolonist*, na openstelling van Java, zich bewegen zal, voorspelt u dat gy, braven, eene zeer geringe minderheid zult uitmaken. Zy, de minder brave anderen, hebben overwigt... hoe dan?

«De wet...

Dat zeidet gy reeds. En weder vraag ik: *wie zal haar handhaven?*

Ja, liberalen, dàt vraag ik! Eene der oorzaken waardoor uwe party zich sedert 1848 staande hield, ligt in uwen scrupuleuzen afkeer van de beantwoording dier vraag.

De werktuigkundige die zekere beweegkracht afkeurt, is — op-straffe van stilstand der machine — gehouden tot het aanwyzen van iets anders dat haar vervangt.

Is de wind den molenaar te luimig... welnu, hy verplaatse zyne industrie naar een oord waar de val van het water hem dienen kan. Staat zyn werktuig stil ten-gevolge van zomerdroogte, hy mag omzien naar ossen, paarden, muilezels. Schiet de dierlyke kracht te-kort, is zy te duur, te onzeker, de stoom is daar, die haar vervangen kan.

Maar ... *iets* moet er zyn, dat de fabriek aan den gang houdt. Het verwyderen der eerste oorzaak van beweging, zonder daaavoor iets deugdelyks in de plaats te geven, is onzinnigheid, en wordt niet geregtvaardigd *door klagten over de gebreken in het bestaande.*

Er is waarlyk niet veel scherpzinnigheid noodig om aantetoonen dat men op den wind niet kan rekenen, dat waterstroomen kunnen uitdroogen, dat paarden en ossen veel kosten aan voeder, en bezwyken kunnen aan de veeziekte, dat

stoom duur is in landen die geen steenkool leveren, maar... acht de molenaar zich sterk genoeg, zyne machine in beweging te brengen, en *te houden*, met eigen kracht alleen? Meent hy dit te kunnen doen, ook indien het anderen — en welke anderen! — zal vergund zyn de hand aan wiek en raderen te slaan?

In allen gevalle zoude het passend zyn, den aandeelhouders in zyne zaak...

Ik spreek hier van het geheele NEDERLANDSCHE VOLK.

... den aandeelhouders inzage te geven in zyne werktuigkundige plannen.

En eenig bewys van *competentie* zoude daarby niet overbodig wezen.

Die bevoegdheid blykt o. a. niet uit het voortdurend ignoreren der waarheid: *dat er beweegkracht noodig is.*

Wie aanhoudend bewyzen geeft dááraan nog niet eenmaal te hebben gedacht, is een zonderling beoordeelaar der middelen die tot verbetering moeten worden aangewend.

En toch zóó zonderling komen my de beschouwingen der «liberalen» voor.

Dat er door de party van het behoud der Indische toestanden — niet te verwarren met de behoudende party — énorme fouten zyn gemaakt... wie zal 't ontkennen? *) Maar niets stond het herstel van die fouten verderfelyker in

*) Om eens iets te noemen. het roekeloos wegschenken van contracten: ongemotiveerde beschikking ten-behoeve van gunstelingen, over de werkkracht van duizende huisgezinnen! Zoo'n contract, met één pennestreek naar luim verleend, werd dikwyls *du jour au lendemain* met tonnen winst verschacherd, zonder dat de begunstigde zelf zich de moeite had gegeven de streek te bezoeken, waar de hem toegewezen slaven woonden.

den weg, dan de oppositie tegen het algemeene stelsel van Bestuur. Elk Gouverneur-Generaal die misbruik maakte van zyne hooge positie had ter-verantwoording moeten geroepen worden. In-stede daarvan, kibbelde men over de grondbeginselen waarop het Gezag berustte, en ontnam aan het Bestuur de in Indië onmisbare veerkracht. Uit gebrek aan moed om de Landvoogden te straffen, die het kwade toelieten, verlamde men hunne magt die voor 't goede verantwoordelyk was. En zelfs in speciale gevallen, werd de polemiek over zoogenaamde staatkundige principes gebruikt om klagten over zeer naauwkeurig bepaalde feiten te smoren. Niets is verderfelyker dan het spreken over de wet, *in-plaats* van het toepassen der wet.

Het in-staat van beschuldiging stellen van den Gouverneur-Generaal dien ik aanklaag van pligtverzuim, zoude Indië *gebaat* hebben. Het verkwisten onzer kracht aan *oiseuse* vraagstukken bragt *schade* aan.

Niets is eenen beschuldigde welkomer, dan zyn zeer persoonlyk misdryf te zien overbrengen op het terrein van algemeene politiek, en nog dagelijks zie ik van die *finesse* met vrucht gebruik maken. Maar mag de natie dit dulden?

De eventuële uitslag van het in diepe duisternis gehulde Bestuurs-systeem der «liberalen» zou al buitengewoon gunstig moeten zyn, om de nadeelen te vergoeden, die zy teweeg bragten door het bestendigen van werkelyke fouten in het bestaande. Er is geene verbetering denkbaar, zoolang men hardnekkig voortgaat de zaken *verkeerd te noemen.*

Op 't voetspoor van Genesis tracht de waarheidszoeker de dingen eenen naam te geven «naar hunnen aard.» Het Volk echter, minder wysgeerig, beoordeelt veelal den aard der dingen naar den naam die daaraan door zekere, niet altyd intègre, voorgangers gegeven is. Wie den naam: «Vrye-arbeid»

uitvond, heeft een slechte daad begaan. Ik stel nogmaals voor, dien term te veranderen in: «presbaarheid van den Javaan door den eersten den besten intrigant, in conniventie met de Hoofden.»

Wat blyft er over van «liberalismus» in het streven naar *die* zaak, zóó uitgedrukt?

Is 't niet de pligt van elk *liberaal* gemoed, zich aan te kanten tegen het dryven der «liberalen» die den *naam* hunner party schande aandoen? Moet niet elk vryzinnige protesteren tegen dàt misbruik van 't woord: vryzinnigheid?

Wat is er liberaals in het zeer *middeleeuwsch* pogen van den partiulieren industriëel, zich op Java te vestigen als... *baron?* Want zoodanig is het standpunt dat de vry-arbeider in de binnenlanden onmiddelyk tracht intenemen, en ook indedaad verovert. Het kasteel, de burgt, heet *Gedong*. De eigenaar: *toewan tanah*, landheer. Onwillekeurig neemt hy daarvan in den mond des volks den naam aan. Zyne kinderen zyn jonkers en freules «van 't slot.» Er zyn er die een vlag hyschen. Sommigen zetten een een paar veldstukjes voor de warande of ter weerszy van de oprylaan...

Dit alles nu noem ik zeer onschuldig, en ik klaag dààrover niet. Maar ik voer die nietigheden aan, als blyken van de positie die de particuliere landheer in de binnenlanden bekleedt, eene positie die minder onschuldige gevolgen na zich sleept. Want — om de vergelyking met vyfhonderd jaar geleden treffender te maken — ook de onderdanigheid der opgezetenen, de dienstbaarheid, de . . . *lyfeigenschap* ontbreekt niet!

Is dat *liberaal?*

Die lyfeigenschap staat niet beschreven, zegt men. O neen!

Maar ook in de dagen der ontwikkeling van het Leenstelsel in Europa, was zy niet beschreven. Zy ontstond factisch, en werd eerst later geboekt als reglementering van het bestaande. Adel is noch uitgevonden, noch ingevoerd. Hy is *geworden*, als alles wat in de natuur der dingen ligt. Tot zulke *wording* leidt de particuliere industrie in de Javasche Binnenlanden.

Is het *liberaal*, daartoe de hand te leenen?

Dat er nu Dekker's Bakker's en Jansen's zyn, die zeer bourgeoisement watertanden naar zulke goedkoope veradeling van hunnen toestand, is begrypelyk. Maar hunne begeerte moest geen invloed hebben op het oordeel der mannen die den Staat besturen. De door WILLEM den veroveraar in Engeland geplaatste . . . particuliere industriëlen bragten hunne zwaarden meê, en *steunden* het algemeen gezag tegen den Sakser. De souverein riep hen op ter heirvaart. Onze baronnen echter zullen zich, juist andersöm, in oogenblikken van gevaar beroepen op de Regering, en oorlogjes provoceren om hunnentwil. Het ware baronschap is eene *onéreuse* titel, geen *sinecure*. Daaraan schynen de «liberalen» — al te liberaal ditmaal omtrent zichzelf — nooit gedacht te hebben. Men wil de vrucht, maar schuwt den arbeid die tot het voortbrengen daarvan noodig is. Het beschikken over de werkkracht van den Javaan komt den «liberaal gewenscht en billyk voor, zoodra men hèm daartoe vryheid geeft. In de handen der Regering is hem die bevoegdheid een gruwel...

Is dat *liberaal?*

En de misbruiken! Wie zal den baron-landheer contrôleren? De Bevolking zelve? Dit is onmogelyk. In de eerste plaats onderwerpt zy zich *geheel* met bedriegelyke lydzaamheid, tot

op het oogenblik van ruw verzet. De inlander kent geen geleidelyken overgang van onderwerping tot opstand. Hy klaagt niet, maar wacht tot het uiterste, en slaat dan toe. Die afkeer van aanklagt zal alle mishandeling doen geheim blyven tot op het oogenblik dat een rationeel herstel der grieven onmogelyk is.

Doch gesteld dat er wel geklaagd wordt? By *wien* moet de geplaagde lyfeigene zyne bezwaren inbrengen? By het dorps- of districtshoofd? Maar deze is op de hand van den landheer die geen landheer wezen zou, indien hy niet — zeer onliberaal alweder — had zorg gedragen wèl te zyn met de Inlandsche Hoofden.

Zullen er tegen dien tyd Europesche Beambten zyn, die regt-spreken in de geschillen tusschen heeren en slaven? Dan vraag ik hoe groot het personeel daarvan wezen zal, en of de «particuliere industriëlen» genegen zyn de daartoe noodige fondsen aantewyzen? Dat de tegenwoordige contrôle niet toereikend wezen zal, valt in het oog. Thans reeds blyven vele misdaden, van Inlandsche Hoofden zoowel als van Europeanen in de Binnenlanden, onbekend en ongestraft, thans nu wy slechts weinigen hebben te bcwaken. Hoe zal 't zyn indien Jàva overstroomd wordt door duizenden fortuinzoekers?

Doch al ware het dat de noodige gelden hiertoe kunnen worden opgebragt — het kàn zyn, want aan geld zal het *in den aanvang* niet ontbreken — zullen de nieuwe barons der industrie, ook ryk genoeg zyn om de *kracht* te betalen die eerbied moet inboezemen voor de uitspraken van het Bestunr? Zóóver gaat de productiviteit van Java niet. De resultaten van een Nederlandsch oorlogsbudget over een geheel jaar,. zouden spoorloos verzinken in ééne residentie.

En nu sprak ik nog niet van stryd tusschen de barons

onderling. De onmisbare wryving der belangen moet collisie veroorzaken. Wat den een begeerlyk voorkomt, wordt ook door den ander niet versmaad. De zwakte van het bestuur wekt op tot «self-help» en ziedaar ons — het woord wyst er op — *en pleine Amérique!*

Willen de *Nederlandsche* «liberalen» dàt?

Hoe sommigen nog altyd van eene voldoende contrôle, na toelating van de «particuliere industrie» kunnen droomen, is my een raadsel. Deze is reeds thans veel gebrekkiger dan ze, by behoorlyke pligtsbetrachting, volgens het bestaand regerings-systeem wezen kan. Reeds nu valt het moeielyk den Inlander te beschermen tegen zyne eigene onderworpenheid en de hebzucht der Hoofden. Meent men die taak te kunnen volbrengen door onbeperkten invoer van den fortuinhonger die Amerika en Europa verteert? Ik noem dit een zonderling geneesmiddel.

By ondervinding weet ik wat het in heeft, eenige weinige Hoofden te bewaken. Ik geloof bedreven te zyn in de eigenaardigheid der inlandsche huishouding, en acht me wel instaat der Bevolking iets meer vertrouwen in te boezemen, dan haar gewoonlyk omtrent Europesche ambtenaren bezielt *) maar ik zou geen kans zien haar te beschermen tegen de...

---

*) In den Havelaar vindt men daarvan het bewys. In zeer weinige dagen wist ik wat er in de afdeeling Lebak gaande was. De Indische Regering schynt eerst voor korten tyd daarvan iets begrepen te hebben. Die landstreek wordt nu «een Augiasstal» genoemd, waar *van oudsher* zeer slecht werd huis gehouden. De Natie die de vertellinkjes in myn boek zoo «mooi» vond, heeft van *die hoofdzaak* niet de minste notitie genomen. Nog altyd blyf ik aandringen op *regt.*

handigheid van een paar maal honderd duizend fortuinzoekende beschavers. Daarin zou ik te kort schieten, al hadde ik te-doen met een bekwaam en eerlyk Landvoogd, gelyk Iudië noodig heeft.

Hierop, en niet op systeem-verandering behoort de ware liberaal aantedringen. Zoolang dit begrip niet doorbreekt, hebben zy geen regt, het kultuurstelsel aansprakelyk te houden voor de fouten die er sedert jaren werden begaan, en daarop doelde ik toen ik hen verweet dat zy de gruwelen die ik — veel te zacht — schetste, met meer verontwaardiging verfoeiden dan hùn paste. Wie indedaad het goede wil, verdraait de gegevens niet. Ik màg niet gelooven aan de opregtheid der zucht naar verbetering, in dezulken die jaren lang kauwen op de muggen eener diepzinnige staatkundige verandering, en de kemels doorslikken waarop ik gewezen heb.

Als gewoonlyk behoort men de vraag voorteleggen: wat *is* WAARHEID? Doch men behoeft die in deze zaak niet te zoeken door rondtasten in het duister eene vage toekomst. Er zyn *feiten*, *gebeurde zaken* die sedert jaren liggen te wachten op eene oplossing.

Men wil Vryen-arbeid, particuliere industrie... zeer wel! Elke dwaling heeft hare reden van bestaan. Maar... gedurende het pleiten en debatteren over die kwestie, wordt de Javaan — met verkrachting der *thans* bestaande regelen — mishandeld.

Welk regt hebben de hervormers op geloof aan hun goede trouw, zoolang zy met die verkrachting genoegen nemen?

Moeten ook de wetten die de «liberalen» tot bescherming van den Javaan zullen uitdenken, onuitgevoerd blijven als de bepalingen die zy vervingen?

Dan voorzeker is 't veranderen de moeite niet waard.

En zoo ja, ligt het in de bedoeling der « liberalen » dat hun program der toekomst geen doode letter zy, waarom dringen zy dan niet aan op handhaving van wat er goeds werd gevonden in het *oude* stelsel?

DE BESCHERMING DER INLANDSCHE BEVOLKING TEGEN WILLEKEUR VAN WIEN OOK, IS EEN DER GEWIGTIGSTE PLIGTEN VAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL.

HY ZORGT DAT DE BESTURENDE AMBTENAREN DE DAAROMTRENT BESTAANDE OF NADER UITTEVAARDIGEN VERORDENINGEN STIPTELYK NAKOMEN, EN DAT DEN INLANDERS OVERAL GELEGENHEID GEGEVEN WORDE OM VRYELYK KLAGTEN IN TE LEVEREN.

Zoo spreekt de wet.

Ik beweer dat ieder die het schenden van *dit* voorschrift met onverschilligheid aanziet, zedelyk onbevoegd is zich als hervormer van den toestand in Indië optewerpen, en ik eindig met de woorden die het motto uitmaakten myner eerste brochure over dit onderwerp:

«De kwestie over Vryen-arbeid is geen kwestie. Besteel den Javaan niet, plunder hem niet, vermoord hem niet... dan zal er over eenigen tyd blyken of hy vrywillig arbeiden wil...»

Ik geloof: JA! En in dien zin ben ik een voorstander van *vrywilligen arbeid* en *particuliere industrie.*

Waarlyk, dan zal ook de *beschaving* zich niet laten wachten, en haar zou ik — elders niet minder dan op Java — met vreugd verwelkomen, al bragt ze dan ook voor Nederland het verlies mede van 't prachtig Insulinde.

Want boven Vaderland staat de MENSHEID.

Ik wil my niet vermoeien met het zoeken naar aanmerkingen, die er zouden kunnen gemaakt worden op myn betoog. De eene welke ik uit gewoonte voorzie — die van overdryving — neem ik als altyd dankbaar aan, wyl ik die tegenwerping beschouw als onwillige, en dus te sprekender, toestemming dat ik de waarheid zeide. Wie niet betalen wil, dingt af, maar . . . erkent dóór dat dingen de schuld. En hiermede ben ik voorloopig tevreden. De vaststelling van het cyfer is dan van latere zorg.

Neen, *zoeken* naar mogelyke tegenwerping zal ik niet. Ik heb evenwel iets anders voortestellen, dat naar ik hoop, getuigen zal van goede trouw en praktischen zin.

Niemand zal beweren, dat onzekerheid voordeel aanbrengt, en vooral niet in eene zaak, zoo gewigtig als de hier behandelde. Er zal toch eindelyk eene *beslissing* noodig zyn. Nederland heeft er regt op te *weten* — ik zeg: *bepaald te weten* — aan welke zyde de waarheid is? Onder de hoogstgeplaatste voormalige of tegenwoordige dienaren van den Staat, zyn velen den «liberalen» begrippen toegedaan. Het schynt my toe, dat hun pligt medebrengt, niet alleen te *stryden* voor hunne meening — hetwelk by de verkiezingen voor de Kamer of by vacatures aan de ministertafel, met voldoenden yver gedaan wordt — maar . . . te *overwinnen*. Want, dit zal ieder inzien, aan welke zyde ook het regt zy, tusschen beide rigtingen in, ligt het *niet!* Ook kan niemand verwachten ooit het ware Oosten te bereiken, door beurtelings *Noord* en *Zuid* te sturen. Evenmin kan men hopen het waggelend gebouw onzer heerschappy in Indië hersteld te zien door bouwmeesters die, elkander gedurig vervangende, hunnen yver en hunne bekwaamheden hoofdzakelyk moeten besteden aan het af-

breken en ondergraven van wat hunne voorgangers trachtten tot-stand te brengen.

Nadat de vry-arbeidskwestie, wat den tegenwoordigen vorm aangaat, in 1848 eene partyvraag, en — door begripsverwarring na het verschynen van den Havelaar — in 1860 populair geworden is, zal ieder inzien dat de zaak, wat den duur der debatten aangaat — en de proceskosten! — ryp zou behooren te zyn tot uitspraak. Men bedenke dat er gevaar bestaat in langer verwyl. Twistende werklieden zyn slechte bouwers, en niet door gedurige schudding zal men een monument schragen, waaraan volgens wederzydsch oordeel iets veranderd behoort te worden, hetzy men dan die verandering wensche te bereiken door herstel van het oude, hetzy men iets nieuws wil oprigten.

Ware het nu niet oorbaar, gepast en noodzakelyk, dat zy die op het laatste aandringen, hunnen voorgangers, *sub poene* van afval, de taak opdroegen my te *verslaan?*

Wie met voorgewend *dédain* zulke overwinning beneden zich rekenen mogt, bedenke dat ten-deze, ook aan *myne* zyde eene groote staatkundige party staat die, voorzeker ontmoedigd door myne nederlaag, daarna de «liberale» verbeteringen minder dan vroeger zoude belemmeren. Is het dus niet *pligt*, de chefs der «liberale» party ten plegtigste te sommeren tot dezen... vrywilligen arbeid?

De volgelingen mogen eischen, dunkt my, dat hunne hoofden my overwinnen, of de vlag stryken.

En dit regt heeft tevens het geheele Nederlandsche Volk.

Ook den «behouders» in het byzonder, heb ik een verzoek te doen. Ik noodig hen uit — indien zy mynen arbeid

niet geheel en al beneden de waarde achten der zaak die ·· voorstaan — zich, by ministeriële crises en in kamerde-..ten, niet intelaten met vruchteloozen stryd, voor myne be-beschouwingen door de tegenparty grondig zullen wederlegd zyn. Dit verzoek staat in verband met myne begeerte om de zaak tot een definitief einde te brengen, opdat eens ten laatste zoovele talenten, zooveel yver, zooveel . . . hartstogt, als nu sedert jaren te loor gaan, kunnen worden besteed aan iets anders. Hierin zoude voor Nederland zekere niet overbodige, économie liggen van geestelijke krachten, welker aanwending waarschynlyk eerlang op ander terrein hoogst noodig wezen zal.

Wat my aangaat, ik zal my voorbereiden tot dupliek. Ja zelfs, de gelegenheid zal my welkom wezen een en ander aantevullen of toetelichten, dat ik in dit betoog oversloeg, of niet helder genoeg in het licht stelde.

WIESBADEN,
9 November 1870.

